

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Klára Šimová

**GORBAČOV A SOUČASNÉ VNÍMÁNÍ JEHO ROLE A
OSOBNOSTI**

Bakalářská práce

Obor: Studium humanitní vzdělanosti

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jiří Pešek, CSc.

Praha 2024

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

.....

podpis

Abstrakt

Tato práce se zabývá rozporuplným vnímáním Michaila Gorbačova a jeho politického dědictví v současném kontextu. Cílem práce je analyzovat dualismus vnímání Gorbačova jako reformátora na Západě a jako kontroverzní postavy na Východě. Práce se zaměřuje na klíčové momenty Gorbačovovy kariéry, jeho reformní politiku, vztah se Západem a dopad jeho politiky na Sovětský svaz a země východního bloku. Analýza vychází z různých zdrojů, včetně Gorbačovových vlastních publikací, biografii a historiografické literatury. Práce si klade za cíl odpovědět na otázky, proč se vnímání Gorbačova liší mezi různými národy a jaké faktory ovlivňují rozdílné interpretace jeho odkazu. Výsledky výzkumu přispívají k hlubšímu porozumění Gorbačovovy role v historii a jeho vlivu na současnou politickou situaci.

Klíčová slova

Michail Gorbačov, Sovětský svaz, studená válka, Spojené státy americké, reformy, rozpad SSSR

Abstract

The present thesis delves into contradictory perceptions of Mikhail Gorbachev and his political legacy in the contemporary context. The objective pursued by this thesis is to analyse the dualism of perceptions of Gorbachev as a reformer in the West and as a controversial figure in the East. The focus of the thesis is on the key moments of Gorbachev's career, his reformist policies, his relationship with the West and the impact of his policies on the Soviet Union and countries in the Eastern Bloc. The analysis relies on various sources, including Gorbachev's own publications, biographies, and historiographical literature. The thesis seeks to answer the questions of why perceptions of Gorbachev differ among different nations and what factors influence the different interpretations of his legacy. Results of the research contribute to a deeper understanding of Gorbachev's role in history and his influence on the current political situation.

Keywords

Mikhail Gorbachev, Soviet Union, Cold War, United States of America, Reforms, Dissolution of the USSR

1	Úvod	7
2	Gorbačov a pokus o transformaci Sovětského svazu	10
2.1	Úvod	10
2.2	Gorbačovův život, ze Stavropolu do Moskvy	11
2.3	Gorbačovovy reformy – glasnost‘, perestrojka	12
2.4	Rozpad SSSR.....	15
3	Západní názory.....	19
3.1	Američtí představitelé.....	20
3.2	Západní Evropa.....	24
4	Východní názory.....	28
4.1	Země bývalého východního bloku.....	28
4.2	Pobaltské státy	33
4.3	Rusko	35
5	Dualita vnímání Gorbačova: reformátor vs. ničitel.....	39
5.1	Kontrast ve vnímání Gorbačova	40
6	Závěr.....	44
	Seznam použité literatury	46
	Internetové zdroje	47
	Použité zkratky	50

1 Úvod

Michail Sergejevič Gorbačov, ruský a sovětský komunistický politik, je bezesporu jednou z klíčových postav 20. století. Byl jedním z řady ruských a potažmo sovětských politiků, jejichž vládnutí doprovázela krev a nespokojenost obyvatel. Přesto byl přijímán na mezinárodní politické scéně kladně. Gorbačovova role a osobnost jsou tak předmětem debat a hodnocení s odlišnými výsledky jak v historickém, tak i v současném kontextu.

Jeho zvolení generálním tajemníkem odstartovalo změny vedoucí k přetvoření nejen samotného Sovětského svazu, ale i celého světa. Gorbačovův styl politiky spustil řetězec událostí, které vedly k pádu Berlínské zdi, zhroucení totalitních režimů ve střední a východní Evropě a konci studené války. Zatímco na Západě se stal oblíbencem a symbolem naděje, v samotném Sovětském svazu si příliš uznání nezískal. Pro mnohé představují jeho reformy spíše ztrátu dlouholetých jistot než cestu k větší svobodě. Mnozí Rusové mu také nikdy neodpustí, že jeho politika otevřela cestu k rozpadu Sovětského svazu. Nejen národy bývalého Sovětského svazu sdílí společné tragické dějiny protknuté ruskou agresí, vyúsťující v nucené odsuny obyvatel, jejich zotročení, hladomoru či násilného potlačování národnostních konfliktů.

Není překvapením, že Gorbačovovy ekonomické reformy nakonec nestačily. Systém byl zastaralý a ochromený centrálním plánováním a potlačováním iniciativy jednotlivců, jak tomu bylo i v jiných zemích bývalého sovětského bloku. Tento systém nemohl správně fungovat a byl plný překážek. Účinné změny nebyly možné v důsledku kombinace korupce, byrokracie a nedostatečné podpory ze strany mocenských struktur.

Cíl této bakalářské práce spočívá ve zkoumání dualismu současného vnímání Gorbačova a jeho politického dědictví. Jednou z hlavních badatelských otázek, na které bude tato práce hledat odpověď, je odlišnost vnímání Gorbačova a jeho odkazu napříč různými národy. Jaké faktory ovlivňují rozdílné interpretace Gorbačovova odkazu v různých zemích a společnostech? Jaké události a aspekty Gorbačovovy vlády přispěly k těmto rozdílným interpretacím? Jaká byla role Michaila Gorbačova při masakrech a jak tato role ovlivnila udělení Nobelovy ceny míru? Je současná ruská nenávisť vůči Gorbačovovi založena pouze na Putinově lítosti nad rozpadem Sovětského svazu, nebo existují i osobní důvody ruských občanů, související s negativními dopady

Gorbačovových reform na jejich životy? Je západní mediální a politický obraz Michaila Gorbačova objektivní, nebo slouží k zakrytí vlastních chyb a nedostatků Západu v 80. a 90. letech?

Práce poskytne vyvážený pohled na jeho osobnost a politická rozhodnutí, a to jak z pohledu jeho příznivců, tak kritiků. Pokusí se nejen objasnit, proč Gorbačovova osobnost vyvolává tak rozdílné reakce, ale také jak tyto názory ovlivňují současný politický diskurz a vnímání jeho role v historii. Výzkum bude směřovat k pochopení, jak se historické události promítají do současného vnímání a jak se mění v závislosti na geografickém a politickém kontextu. Jeho smrt v roce 2022 přilákala pozornost nejen médií a vyvolala diskusi o jeho politickém dědictví a odkazu, který zanechal. Tato událost přidává další rozměr k analýze současného vnímání Gorbačovovy osobnosti.

Práce je rozdělena do pěti kapitol. Úvodem se zaměří na klíčové momenty Gorbačovovy kariéry, včetně jeho povýšení na generálního tajemníka Komunistické strany Sovětského svazu, zavedení reformních politik, *perestrojka* a *glasnost*. Tato část analyzuje Gorbačovovy reformní snahy, včetně jejich cílů, implementace a dopadu nejen na sovětskou společnost.

Třetí kapitola se hlouběji zabývá komplexním vztahem mezi Gorbačovem a Západem. Bude zkoumat Gorbačovovy motivace, cíle a strategie v jeho snaze o zlepšení vztahů se západními zeměmi, a to v kontextu geopolitického soupeření a ideologické konfrontace studené války.

Následující kapitola se zaměřuje na analýzu Gorbačovova vnímání a dědictví v zemích východního bloku, s důrazem na Rusko, a Pobaltské státy. Zahrnují zde i tehdejší Československo. V literatuře západní proveniencí je Gorbačov totiž charakterizován jako pozitivní osoba, přičemž východní protistrana jej vnímá negativně. Tento rozpor jako jedna ze základních charakteristik osobnosti Gorbačova se typicky odráží v kontextu geopolitické dichotomie Západ-Východ.

Pátá kapitola se věnuje analýze výše popsaného dualismu a zodpoví na stanovené badatelské otázky. Kapitola shrne klíčové aspekty Gorbačovova dualismu, jak byly popsány v předchozích kapitolách. Zaměří se na rozpory mezi jeho reformními snahami, mezi jeho idealistickou vizí a politickými kroky a mezi jeho vnímáním jako reformátora na Západě a jako destruktivní síly v Rusku a východní Evropě.

Pro zodpovězení uvedených badatelských otázek práce využije biografie, Gorbačovovy vlastní publikace, internetové zdroje a dokumenty. Budou analyzovány různé zdroje, včetně

literatury, článků, které se zabývají Gorbačovovou osobností a jeho politickým působením, a nekrologů. Důraz bude kladen na srovnávání různých interpretací a hodnocení Gorbačovova dědictví a jeho smrti. Práce se bohužel vzhledem k rozsahu nemůže věnovat podrobně všem aspektům Gorbačovova vládnutí, událostem ve všech svazových republikách a dopadem těchto událostí. Snaží se však alespoň načrtnout komplexní obraz Gorbačovova působení na vrcholu mocenské hierarchie v Sovětském svazu a v mezinárodní politice.

Věřím, že tato práce přispěje k hlubšímu porozumění Gorbačovovy role a osobnosti v historickém kontextu a zároveň umožní reflektovat na současné vnímání jeho politického dědictví. Je důležité se kriticky zabývat tímto odkazem a dopadem na současnou politickou situaci, aby bylo možné lépe porozumět dynamice současné světové politiky a kontextu dnešních mezinárodních vztahů. Jedině pochopení minulosti nám umožní porozumět nejen přítomnosti, ale i budoucnosti.

2 Gorbačov a pokus o transformaci Sovětského svazu

2.1 Úvod

Svět je v pochopení Gorbačova rozdělen. Především na Západě je vnímán jako jeden z nejvýznamnějších politických vůdců druhé poloviny dvacátého století, reformátor, který přispěl ke konci studené války a pádu železné opony. Naopak na Východě, a to především v zemích bývalého Sovětského svazu, je Gorbačovovo vnímání velice odlišné. Mnoho lidí ho obviňuje z rozpadu SSSR a z ekonomického krachu, který ho doprovázel. Pro mnohé východní Evropany je Gorbačov symbolem kolapsu komunismu a ztráty identity. Gorbačov však téměř transformoval nejen svou zemi, ale i celý svět.

Významný český historik Křen uvádí, že Gorbačov se ve vrcholné politice zjevil jako první z poválečné generace, který se lišil „...vnějším zjevem a kultivovanou i pohlednou manželkou, jejíž veřejné vystupování bylo považováno v zahraničí za plus, v Sovětském prostředí spíš za minus.“¹ Vskutku, objevení Gorbačova na politické scéně tehdejšího SSSR i na mezinárodní politické scéně, v doprovodu své elegantní manželky, jakkoli se tato skutečnost může zdát marginální, signalizovalo odklon, nebo alespoň změnu od atmosféry v rozhodující míře ovlivňované gerontokracií.

Gorbačov se ve vrcholné politice ocitl jako reprezentant nové generace – nereprezentoval „přestárlou stranickou nejvyšší hierarchii.... [reprezentoval] ty, kteří již viděli svět jinak – nezažili válku, nepodíleli se na stalinismu, ba co víc – jimž byl jeho duch cizí“.² Fyzické i psychické nedostatky těchto starců jako by signalizovaly neschopnost rigidní soustavy čelit nové době a reagovat na její potřeby. Vedení se drželo zásady „ničím nehýbat“ a řešení problémů odsouvalo; pro toto období se v ruské publicistice ujal termín „bezčasí“.³

Gorbačov prošel všemi etapami komunistické hierarchie až do března 1985, kdy se ocitl na vrcholu. Před příchodem Gorbačovova dle Paula Johnsona fungoval v SSSR systém souborů úřadů poct založený na „absolutní koncentraci moci v rukou komunistické elity“. Johnson trefně poznamenal, že SSSR za Brežněva představoval uzavřenou, rigidní společnost a nikoli otevřenou

¹ KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*, s. 915.

² ŠVANKMAJER, Milan, Václav VEBER, Zdeněk SLÁDEK a Vladislav MOULIS. *Dějiny Ruska*, s. 463.

³ KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*, s. 819.

a pozitivně vyvíjející se zemi.⁴ Pak se na scéně objevil Gorbačov a s ním jeho reformní vize, které symbolizovaly konec staré éry a příchod nové naděje, která se bohužel nezhmotnila.

2.2 Gorbačovův život, ze Stavropolu do Moskvy

Ruskými dějinami tradičně prostupuje očekávání velkého cara, který zemi spasí. Touto optikou obyvatelé SSSR pohlíželi i na Gorbačova po jeho zvolení generálním tajemníkem v roce 1985, pravděpodobně i díky jeho mládí. Ve skutečnosti mu bylo už 54 let, nicméně byl o celou generaci mladší než jeho bezprostřední předchůdci.⁵

Na rozdíl od svých předchůdců byl Gorbačov „...*dítětem sovětského systému*“ (a Sovětský svaz i přežil). Narodil se v roce 1931 do zemědělské rodiny usazené v oblasti Stavropolu. Tato oblast se nachází na jihu Ruska, blízko hranic tehdejšího Sovětského svazu. Jeho dětství poznamenalo několik neštěstí, např. zatýkání rodinných příslušníků či hladomor. Jeho děd byl vyhnán na Sibiř, neboť v roce 1933 (tj. období tuhého stalinismu) nesplnil plán setby, přičemž část jeho rodiny zemřela hlady. Skutečnost, že stavropolská oblast byla v letech 1942-1943 pod německou nadvládou, představovala další aspekt, který mohl úspěšně znemožnit postup ve stranické hierarchii, pokud by po ní stoupal ještě za Stalina. Přítomnost v okupované oblasti za Velké vlastenecké války se v průběhu poválečných let, tj. v době posedlosti špiony, považovala za nepřijatelnou, a to i v případě dětí.⁶ Je nutno dodat, že osud různými neštěstími poznamenaného dětství s ním sdílela většina obyvatel země, v níž snad v každé rodině někdo zemřel v Gulagu, byl násilně přestěhován nebo čelil hladomoru či kolektivizaci půdy.

Když Gorbačov v roce 1970 kandidoval na pozici oblastního šéfa strany, bylo mu pouhých třicet devět let, byl tedy výrazně mladší než ostatní politici z krajského vedení.⁷ V roce 1978 byl Gorbačov povýšen do Moskvy na pozici tajemníka ústředního výboru.⁸ Poté, co Černěnko zemřel, se konalo zasedání, na němž se Gorbačov dozvěděl, že druhý den na zasedání ústředního výboru dojde k tomu, že převezme vedení celé země. Okolo sebe slyšel jen samou chválu od členů politbyra.⁹

⁴ JOHNSON, Paul. *Dějiny dvacátého století*, s. 656-657.

⁵ ŠVANKMAJER, Milan, Václav VEBER, Zdeněk SLÁDEK a Vladislav MOULIS. *Dějiny Ruska*, s. 463.

⁶ BROWN, Archie. *The Gorbachev Factor*, s. 25-26.

⁷ TAUBMAN, William. *Gorbačov. Život a doba*, s. 139.

⁸ Tamtéž, s. 169.

⁹ Tamtéž, s. 223.

Po volbě pronesl Gorbačov svůj první projev na zasedání komunistické strany jako sovětský vůdce. Tento projev měl symbolizovat začátek pozitivních změn, jejichž cílem bylo přetvořit život v SSSR. Bylo to tak poprvé, a zároveň naposledy, kdy v bolševickém Rusku zmínil ruský vůdce univerzální lidské hodnoty, které byly nadřazené třídním hodnotám a cílům.¹⁰ Televizní diváci byli zvyklí na mdlé politiky, kteří pouze předčítali formálně sepsané řádky. Gorbačov ale mluvil z patra. Na ulicích, v obchodech, všude bylo slyšet, že konečně je zde vůdce, který má jasno v tom, o čem mluví, někdo, koho jeho práce zajímá a ví, jak diskutovat s lidmi.¹¹

2.3 Gorbačovovy reformy – glasnost, perestrojka

I když byl režim za Brežněva orientován na neměnnost, klid a konzum, tedy jistoty, kterým velká část obyvatel dává nekriticky přednost, v druhé polovině sedmdesátých let začalo hospodářství stagnovat a bylo jasné, že sovětský průmysl potřebuje „*technologickou a strukturální přestavbu*“.¹² Křen uvádí, že jedna z reforem, někdy připisovaných Gorbačovovi, tedy *uskorenije*, urychlení ekonomického rozvoje, vznikla za jeho předchůdce Andropova, mimo jiné s cílem „*všeobecné disciplinace*“,¹³ spočívající v boji proti tradiční pohromě ruských obyvatel – alkoholismu. Délka života v té době klesla tak, že v osmdesátých letech byla srovnatelná se zeměmi Jižní Ameriky. Do této situace přichází Gorbačov, „*nový muž s ideály*“. U obyvatel se jeho snaha omezit spotřebu alkoholu však nesetkala s pochopením.¹⁴ Gorbačov byl nepřekvapivě konfrontován s neschopnou byrokracií, která brzdila reformy a zásadně je ohrožovala, takže nové vedení došlo k názoru, že reformy musí být důraznější a pouhé *uskorenije* nestačí. Tato reforma dostala novou podobu a přetvořila se v perestrojku, tzn. přestavbu, vyhlášenou v roce 1986. Perestrojka měla obsáhnout ekonomický i politický systém a ovlivnila i např. reformní snahy v Československu.¹⁵

Další milník v reformních snahách nastal v roce 1987, kdy Gorbačov začal vyzdvihoval termín glasnost.¹⁶ Jak je známo, tento termín znamená otevřenost. Glasnost zosobňovala nejvýznamnější jev tehdejších reforem. Díky glasnosti bylo možné odhalit dosud zamlčované

¹⁰ ZUBOV, Andrey Borisovich. *The Russian Catastrophe and Chances to Overcome It*, s. 78-79.

¹¹ TAUBMAN, William. *Gorbačov. Život a doba*, s. 226-227.

¹² KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*, s. 815-517.

¹³ Tamtéž, s. 915.

¹⁴ ŠVANKMAJER, Milan, Václav VEBER, Zdeněk SLÁDEK a Vladislav MOULIS. *Dějiny Ruska*, s. 463-466.

¹⁵ KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*, s. 918-919.

¹⁶ ŠVANKMAJER, Milan, Václav VEBER, Zdeněk SLÁDEK a Vladislav MOULIS. *Dějiny Ruska*, s. 466.

zločiny stalinismu i brežněvovského období.¹⁷ Zmíněné reformy bohužel nepřihlédly k systémovým podmínkám, ekonomické realitě a k mentální připravenosti lidí. Lidé toužili po reformách, avšak ne po zrušení sovětského systému a zavedení tržní ekonomiky.¹⁸

Gorbačovova politika se opírala o tři klíčové prvky „*Lenin, strana, komunismus*“. Ve snaze odvrátit hrozící rozpad impéria Gorbačov v roce 1987 vyhlásil heslo „*zpět k Leninovi*“ na znamení návratu ke všemu „*čistému*“ - leninskému. Gorbačov se pokoušel o návrat k NEP, Leninově iniciativě z roku 1921, na což ovšem nebyla tehdejší společnost připravena, na rozdíl od společnosti dvacátých let minulého století, kdy ještě disponovala podnikatelským duchem.¹⁹ I když si Gorbačov na začátku své kariéry uvědomoval, že Sovětský svaz nemůže dále pokračovat ve stejném duchu, podcenil vnitřní slabost samotného sovětského systému. Jeho reformní snahy sice podnítily změnu, doprovodné snahy však byly příliš chaotické pro uskutečnění skutečné reformy a zároveň příliš demoralizující na udržení totalitního režimu.²⁰

Gorbačov tyto reformní snahy vysvětluje tak, že chtěl pomocí demokratizace a reforem obrodit socialismus a nenásilně přebudovat dosavadní zem. Prohlásil, že lze vyčítat reformátorům nespočet chyb, ale největší jejich zásluhou je, že začali reformy, které prováděli demokraticky, chtěli rozšiřovat hranice svobody.²¹

Dle Archie Browna se exploze jaderného reaktoru v atomové elektrárně poblíž města Pripjať na Ukrajině 26. dubna roku 1986 stala stimulem pro další rozvoj glasnosti. Sovětské vedení paradoxně na tuto katastrofu reagovalo naprostým popíráním vážnosti události (namísto aby v rámci glasnosti o katastrofě pravdivě informovalo své obyvatele). Občané SSSR se tak o havárii dozvídali poslechem západních rozhlasových stanic.²² Teprve v květnu promluvil Gorbačov o katastrofě v televizi k národu. Gorbačov si tak uvědomoval, že nedostatky a následky, které se projeví díky Černobyli, ukazovaly na širší problémy v celém systému. Pro Gorbačova byla událost Černobyli skutečným budíčkem do reality, takže svůj život posléze rozděloval na dvě fáze

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ PEŠEK, Jiří. *Nové Dějiny Ruska ve 20. století jako inspirace i výzva* [online].

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ KISSINGER, Henry. *Uspořádání světa: státní zájmy, konflikty a mocenská rovnováha*, s. 320.

²¹ GORBAČOV, Michail; MLYNÁŘ, Zdeněk. *Reformátoři nebývají šťastni: dialog o" perestrojce", Pražském jaru a socialismu*, s. 62.

²² BROWN, Archie. *The Gorbachev Factor*, s. 163.

– před a po katastrofě. Zpětně o tomto období mluví jako o nejkritičtější události nejen perestrojky, ale i svého života.²³

V praxi se tedy perestrojka potýkala s řadou problémů. Jedním z nejtěživějších byla neefektivnost ekonomického systému. Zatímco perestrojka uvolnila některá administrativní omezení, nepodařilo se jí provést systémové změny, které by stimulovaly ekonomický růst. To vedlo k rostoucím frontám na nedostatkové zboží a klesající životní úrovni. Lidé zpočátku vítali slibované reformy s nadějí nyní začali ztrácet trpělivost. Nedostatek hmatatelných výsledků a neschopnost perestrojky řešit základní ekonomické problémy vedly k prohlubujícím se neklidu a nespokojenosti.²⁴

V tomto bodě je důležité poznamenat, že hospodářská a finanční krize nastala v letech 1986-1988. Díky Gorbačovovým rozhodnutím a politice se ale neustále prohlubovala. Snažil se vybudovat nové politické síly a hnutí a zároveň postupně snižoval moc strany a centralizovaných státních struktur. Místo toho, aby v rámci stávajícího systému přijímal nepopulární ekonomická opatření, například cenové reformy a snižování státních dotací, podporoval velmi rychlé rozložení tohoto systému. Tato rozhodnutí vedla po roce 1988 k politickému chaosu a hospodářské katastrofě. Zubok odkazuje na tuto situaci následovně: „*Gorbačovovy léky zabíjely nemocného pacienta*“.²⁵

Zároveň konec osmdesátých let znamenal katastrofální rozpad zemědělství, který vyústil v závažnou zásobovací krizi. Strach z hladomoru se šířil mezi lidmi a pomoc musela přijít ze zahraničí. Zvláště Německo projevilo solidaritu a poskytlo humanitární pomoc, s vděčností za nedávné sjednocení. V této zoufalé situaci se na konci roku 1989 část reformních politických elit domnívala, že jedinou záchranou je radikální obrat k liberálnímu politickému systému, privatizaci a svobodnému tržnímu hospodářství.²⁶ Tato situace je paradoxní ve stínu skutečnosti, že Gorbačov byl nebo spíše měl být odborníkem na zemědělství díky oboru, který vystudoval – po studiu práv absolvoval zemědělskou ekonomii. Gorbačov byl do jisté míry obeznámen se situací na venkově. Jeho přístup k otázce zemědělství se lišil od jeho předchůdců. V roce 1984 se na plénu ÚV KSSS k otázce zemědělství vyjádřil Gorbačov i tehdejší generální tajemník Černěnko, který favorizoval

²³ TAUBMAN, William. *Gorbačov. Život a doba*, s. 252–253.

²⁴ Tamtéž, s. 73.

²⁵ ZUBOK, Vladislav M. *A failed empire: the Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*, s. 307.

²⁶ PEŠEK, Jiří. *Nové Dějiny Ruska ve 20. století jako inspirace i výzva* [online].

extenzivní zemědělství, tj. využití rozsáhlých ploch, i ladem ležící půdy. Gorbačov naproti tomu dával přednost intenzivnímu přístupu k zemědělské produkci, tj. maximalizaci zisku využitím malé plochy.²⁷ Gorbačovův odlišný přístup k zemědělství však opět nezaručil zlepšení situace, jeho výsledkem bylo opět její zhoršení.

Když reformy nepřinesly v krátkodobém horizontu žádný hmatatelný ekonomický přínos – zvláště v důsledku špatné hospodářské výkonnosti Sovětského svazu, ke kterému se přidala ekonomická zátěž způsobená řadou katastrof, jako byla exploze jaderného reaktoru v Černobylu nebo zemětřesení v Arménii a Tádžikistánu – armáda a další stoupenci reformy byli zklamaní. Jejich nevráživost se prohlubovala tím, že nedokázal dosáhnout významného zahraničně-politického úspěchu, a to navzdory tomu, že udělal mnoho ústupků a jednostranných gest.²⁸

2.4 Rozpad SSSR

Gorbačov měl nejsilnější pozici v zahraničí, na rozdíl od vnímání jeho osoby na domácí politické scéně. Byl nucen čelit vzrůstajícímu tlaku veřejnosti a ve vnitřní politice neustále taktizovat. Krize v jeho zemi narůstala, až se stala nevladatelnou. Sovětský svaz nestačil držet krok s USA, technologicky ani hospodářsky. Reformy byly zavedeny pozdě, byly neúspěšné a nesplynily očekávání.²⁹ Reformy ignorovaly situaci v zemi, postoj obyvatel a jejich připravenost na ně. „*Nová veřejnost vyvinula vlastní vnitřní dynamiku, která se vymkla Gorbačovově kontrole*“, systém přestal lidem poskytovat sociální jistoty a ztratil jejich oporu. Výsledkem byl rozvrat země.³⁰

Na jaře 1989 byl Gorbačov a jeho nejbližší spolupracovníci konfrontováni s tím, že radikální přehodnocení sovětské ideologie a dějin iniciovaných shora vyvolalo politickou lavinu zdola. Díky tomu Gorbačov ztrácel kontrolu nad zahraničním i domácím děním.³¹ Sovětský svaz se již rozpadal. S narůstajícím politickým a sociálním napětím v zemi a s rozvojem mnohostrannického systému bylo nezbytné posílit státní moc, zejména prezidentskou, výkonnou pravomoc. Gorbačov byl zvolen na mimořádném sjezdu poslanců, tato volba tedy nebyla výsledkem celonárodního hlasování. Tehdejší politická, ekonomická a sociální situace

²⁷ ŠVANKMAJER, Milan, Václav VEBER, Zdeněk SLÁDEK a Vladislav MOULIS. *Dějiny Ruska*, s. 463.

²⁸ AMMAN, Ronald. *Soviet Politics in the Gorbachev Era: The End of Hesitant Modernization*. [online].

²⁹ KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*, s. 922.

³⁰ PEŠEK, Jiří. *Nové Dějiny Ruska ve 20. století jako inspirace i výzva* [online].

³¹ ZUBOK, Vladislav M. *A failed empire: the Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*, s. 311.

neumožňovala přípravu ani provedení volební kampaně.³² Prvním prezidentem Sovětského svazu se stal 14. března 1990.³³ Avšak institut prezidenta svazu byl okamžitě oslaben po zavedení postů prezidentů svazových republik. Tuto situaci využili dle Gorbačova odpůrci existence svazu k oslabení a rozvratu svazové státnosti.³⁴

Gorbačova i ruskou veřejnost překvapil „výbuch ethnicity“, v jehož rámci probíhaly snahy o osamostatnění jednotlivých svazových republik.³⁵ Nejprve došlo k národnostním bouřím v Kazachstánu v roce 1986 s „protiruským podtextem“. Brzy poté byli vražděni Arméni v Ázerbájdžánu. V říjnu 1989 bylo rozhodnuto umístit speciální jednotky Ministerstva vnitra v pěti svazových republikách. V říjnu téhož roku však Nejvyšší sovět Ázerbájdžánu přijal zákon o suverenitě a schválil právo vystoupit ze SSSR – tedy akt, který neměl do té doby v SSSR obdobu. Rok 1989 byl svědkem nekončících demonstrací a krvavých bouří na Kavkaze a ve Střední Asii. Navíc byl též formulován požadavek na samostatnost Ruska samotného. Jaro následujícího roku bylo svědkem dalších důležitých změn: třetí zasedání Sjezdu lidových poslanců zrušilo mocenský monopol KSSS. Tato skutečnost znamenala pro komunistickou stranu velký a nebývalý otřes.³⁶

V srpnu 1991 se konzervativní komunisti pokusili o státní převrat, který měl Gorbačova sesadit a zastavit jeho reformy. Pučisté ho izolovali na Krymu a oznámili, že je nemocný a že převzali kontrolu nad zemí.³⁷ Puč dle něj představoval jasný krok zpět do minulosti, kdy byly vládnoucí příkazy a autorita strachu na denním pořádku.³⁸ Díky podpoře Borise Jelcina a statečnosti tisíců občanů, kteří se postavili proti tankům v Moskvě, se puč zhroutil. Jelcin prohlásil převrat za nezákonný, vyzval ke generální stávce a žádal návrat Gorbačova.³⁹ Gorbačov se tedy vrátil do Kremlu, nikoli však na dlouho. Puč urychlil proces rozpadu Sovětského svazu, který byl oficiálně rozpuštěn v prosinci téhož roku. Byl tak jedním z nejdůležitějších bodů v Gorbačovově kariéře.

Čerňajev, bývalý Gorbačovův poradce, tvrdil, že od puče to nebyl ten samý Gorbačov, byl vyřízený. Vyhrál, ale zároveň prohrál, ztratil poslední zbytky moci. Gorbačov, jenž se stal po puči

³² GORBAČOV, Michail Sergejevič. *Vzpomínky a zamyšlení: můj život*, s. 413.

³³ BROWN, Archie. *The Gorbachev Factor*, s. 152.

³⁴ GORBAČOV, Michail Sergejevič. *Vzpomínky a zamyšlení: můj život*, s. 413.

³⁵ PEŠEK, Jirí. *Nové Dějiny Ruska ve 20. století jako inspirace i výzva* [online].

³⁶ ŠVANKMAJER, Milan, Václav VEBER, Zdeněk SLÁDEK a Vladislav MOULIS. *Dějiny Ruska*, s. 470.

³⁷ TAUBMAN, William. *Gorbačov. Život a doba*, s. 597.

³⁸ GORBAČOV, Michail Sergejevič. *Vzpomínky a zamyšlení: můj život*, s. 428.

³⁹ ŠVANKMAJER, Milan, Václav VEBER, Zdeněk SLÁDEK a Vladislav MOULIS. *Dějiny Ruska*, s. 474.

Gorbačovovým tiskovým mluvčím, vzpomínal, že jednotlivé republiky nepotřebovaly prezidenta, ani svaz. Gorbačovův osud poté závisel na svazové smlouvě – koncept federace, bez ústavy, jen se svazovou smlouvou, bez definovaného rozdělení pravomocí mezi centrem a republikami a s prezidentem bez výkonných funkcí. Ukrajinský lídr Leonid Kravčuk oznámil, že Kyjev zastavuje účast na přípravě celkové svazové smlouvy do doby, než referendum rozhodne, zda má být republika zcela nezávislá.⁴⁰ Představitelé jednotlivých republik se rozdělili do dvou táborů. Gorbačova podporoval pouze Kyrgyzstán a Kazachstán. Ostatní stáli za Jelcinem.⁴¹

Vztahy mezi národnostmi, republikami a centrální vládou Sovětského svazu nebyly tím, co by Gorbačov chtěl přednostně řešit – až do chvíle, kdy se staly nepřekonatelným problémem. Politická reforma podporovaná Gorbačovem a nové myšlení, které formovalo základy nové zahraniční politiky, přetvořily národnostní otázku v nejnaléhavější problém. Ekonomika se neustále zhoršovala, uvízla někde mezi centrálním plánem a trhem, národnostní otázka však získala ještě naléhavější náboj.⁴²

Poslední ranou pro Gorbačova bylo setkání Jelcina, Kravčuka a běloruského lídra Stanislava Šuškeviče v prosinci 1991. Na této schůzce bylo rozhodnuto o vystoupení ze svazku SSSR a vytvoření Svazu nezávislých států. Tato událost znamenala konec Gorbačovovy éry a jeho politického vlivu.⁴³ Nezávislost vyhlásilo 11 z 15 bývalých sovětských republik. Gorbačov a Jelcin se dohodli, že Gorbačov formálně oznámí svou rezignaci na funkci prezidenta a vrchního velitele ozbrojených sil v prosinci 1991. Poté Gorbačov pronesl svůj poslední projev jako prezident SSSR.⁴⁴ Ve svém projevu vyjádřil nesouhlas nad rozpadem Sovětského svazu, zavázal se, že udělá vše, co je v jeho silách, aby krize skončila, a že podpoří společenskou dohodu.⁴⁵ Boris Jelcin se stal prezident nástupnického Ruska a Gorbačov byl tak prezidentem již neexistujícího svazu.

Před svým odchodem z Kremlu se Gorbačov telefonicky spojil s Kohlem, Mitterandem, Bushem a dalšími politickými partnery. I přesto, že si byl vědom špatného vývoje událostí, ujišťoval je, že bude využívat veškeré možnosti pro zachování přátelských vztahů. Podtrhl

⁴⁰ TAUBMAN, William. *Gorbačov. Život a doba*, s. 612-614.

⁴¹ Tamtéž, s. 617.

⁴² BROWN, Archie. *The human factor: Gorbachev, Reagan, and Thatcher, and the end of the Cold War*, s. 440.

⁴³ BROWN, Archie. *The Gorbachev Factor*, s. 304.

⁴⁴ TAUBMAN, William. *Gorbačov. Život a doba*, s. 632.

⁴⁵ GORBAČOV, Michail Sergejevič. *Vzpomínky a zamyšlení: můj život*, s. 447.

důležitost podpory západních států, zdůraznil naléhavost finanční a potravinové pomoci a slíbil, že zůstane politicky aktivní.⁴⁶

Všichni Gorbačovovi předchůdci v čele Sovětského svazu až na jediného zemřeli v úřadu. Období po Gorbačovovo odchodu z postu prezidenta trvalo více než čtvrtstoletí. Krátce po opuštění úřadu založil Mezinárodní nadaci pro socioekonomický a politický výzkum, která je známá jako Gorbačovova nadace. Putinův nástup do prezidentského úřadu uvítal, zčásti protože na něj hleděl jako na někoho jiného než na Jelcina. Časem se jejich cesty rozešly,⁴⁷ jak bude později popsáno v textu této práce.

⁴⁶ Tamtéž, s. 446.

⁴⁷ TAUBMAN, William. *Gorbačov. Život a doba*, s. 638-639.

3 Západní názory

Gorbačov byl pro Západ byl významnou figurou, protože jeho příchod do vrcholné politiky SSSR a tím pádem i na mezinárodní politickou scénu předznamenal ukončení studené války, na jejímž pokračování rozhodně neměl Západ zájem. Západní politici ani novináři se logicky nezajímali o negativní jevy a dopady jeho vystupování v Sovětském svazu a řešení ekonomických i národnostních otázek tamtéž. Lze namítnout, že Západ neměl dostatek motivace se o tyto záležitosti zajímat, neboť v daném období západní země řešily své vlastní problémy. V této době řešil hospodářskou a politickou krizi, čelil ropnému šoku, který měl minimální dopad na SSSR;⁴⁸ další problémy souvisely se studenou válkou a závodem ve zbrojení. USA se snažily dohnat ztráty odbytu zbraní v důsledku války ve Vietnamu, přičemž tomuto úsilí propadly i ostatní státy, např. Francii. Růst sovětského vývozu zbraní byl však rychlejší než americký.⁴⁹

Gorbačov v roce 1990 získal Nobelovu cenu míru za úsilí o ukončení studené války, jehož výsledkem bylo mimo jiné zlepšení vztahů mezi východními a západními zeměmi. Podle deníku The New York Times mu cena byla udělena za vůdčí roli v mírovém procesu a odzbrojení nebo odchod sovětských vojsk v Afganistánu. Udělení této ceny však zjevně ignorovalo vládou iniciované násilné zákroky v Litvě a Ázerbájdžánu a mj. skutečnost, že nesl odpovědnost za smrt mnoha nevinných lidí. Nobelova cena mu byla udělena za okolností, kdy se jeho země nacházela v „...sevržení hospodářského a politického chaosu“. Jeho popularita na Západě se střetávala s vnímáním jeho osoby v SSSR ve stínu nedostatku potravin, etnických bouří a všudypřítomné hrozby vojenského zásahu v případě občanských nepokojů.⁵⁰ Nobelova cena byla navíc Gorbačovovi udělena dva roky po ukončení bezdůvodné války v Afghánistánu, v níž zbytečně zemřelo několik milionů lidí na obou stranách, kdy Gorbačov byl jedním z těch, kdo měl jejich smrt na svědomí. Nicméně, jak je známo, Nobelovu cenu míru již několik let doprovází kontroverze a lze říci, že bohužel do jisté míry již pozbyla svého významu. Vedle Gorbačova byla cena udělena dalším kontroverzním postavám, např. Jásiru Arafatovi.⁵¹

⁴⁸ KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*, s. 813.

⁴⁹ JOHNSON, Paul. *Dějiny dvacátého století*, s. 665.

⁵⁰ KELLER, Bill. EVOLUTION IN EUROPE: Gorbachev's Prize; Soviet Leader Is Regarded as a Hero Everywhere but in His Own Country.

⁵¹ The Nobel Peace Prize 1994. Dostupné z: <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1994/summary/>.

Západní lídři, jako byli M. Thatcherová, R. Reagan či H. Kohl, s Gorbačovem navázali osobní a důvěrné vztahy, které ovlivnily jejich rozhodování a postoje. Byl také populární mezi západními médii a veřejností, neboť byl považován za charismatického a progresivního reformátora. Podle názoru jeho zahraničních obdivovatelů byl Gorbačov prvním sovětským státníkem, který se choval téměř jako západní politik.⁵²

Tato část práce se zaměří na analýzu západních názorů na roli a osobnost Gorbačova, přičemž se soustředí na tři klíčové země: Spojené státy americké, Velkou Británii a Spolkovou republiku Německo. Uvedené země byly klíčovými aktéry studené války a jejich vztahy se Sovětským svazem se během Gorbačovovy éry podstatně proměnily.

3.1 Američtí představitelé

Svět se provždy změnil vynálezem nukleárních zbraní v průběhu 2. světové války. Dvě velmoci, SSSR a USA, ve 20. století dominovaly v této otázce světa a stály tak proti sobě. Díky své zahraniční politice si Gorbačov zajistil značnou popularitu na mezinárodní scéně, a to především v západních zemích. Dle významného historika Zubova se Gorbačov stal prvním bolševickým vůdcem, který se jak slovy, tak i činy odklonil od doktríny agresivního šíření komunismu dle Lenina a Stalina a v zahraniční politice a prosazoval mírovější přístup.⁵³ Během doby, kdy byl Gorbačov ve funkci generálního tajemníka, neuplynul jediný rok bez summitů s americkým prezidentem. V průběhu jeho sedmiletého působení se konalo celkem devět takových setkání, a to pět s Ronaldem Reaganem a čtyři s Georgem Bushem.⁵⁴

Na rozdíl od Andropovova, který v zahraniční politice nic nevyřešil, ani k tomu v podstatě nedostal příležitost, se Gorbačov začal v této oblasti výrazně angažovat. Jeho cílem bylo vystoupit z nákladného a vyčerpávajícího závodu ve zbrojení, jehož se účastnily USA a Západní Evropa. Vzestup USA dovolil Reaganovi sledovat důraznější a ofenzivnější politiku.⁵⁵ Reagan byl též zapřísáhlým antikomunistou a antisocialistou; ostatně na tomto místě lze uvést velmi známý citát, jehož je autorem: „*Socialismus může fungovat jen na dvou místech: V nebi, kde ho není třeba, a v pekle, kde už ho mají.*“

⁵² ZUBOK, Vladislav M. *A failed empire: the Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*, s. 316.

⁵³ ZUBOV, Andrej. *Dějiny Ruska 20. století – díl II*, s. 482.

⁵⁴ BROWN, Archie. *The Gorbachev Factor*, s. 216.

⁵⁵ KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*, s. 916.

Gorbačov se setkal během Černěnkova pohřbu s klíčovými představiteli západních mocností, s Georgem H. W. Bushem a Margaret Thatcherovou.⁵⁶ Gorbačov se na mezinárodní scéně prezentoval s uvolněností a sebevědomím, čímž si získal respekt a obdiv. Tehdejší americký ministr zahraničí George Shultz Gorbačova popsal jako muže s neobyčejně bystrým myšlením, výmluvností a spontánností. V porovnání s dřívějšími sovětskými vůdci ho Shultz vnímal jako rychlejšího, energičtějšího a charismatičtějšího.⁵⁷ Tato optika nahlížení na Gorbačova ze strany západních politiků byla zjevně i důsledkem chování jeho předchůdců, neboť Gorbačovovo vystupování bylo v každém případě diametrálně odlišné např. od Brežněva. Jak je známo, v případě druhého jmenovaného došlo k několika opileckým výstupům při návštěvách mezinárodních politiků, můžeme jmenovat například jeho návštěvu v Praze při příležitosti desetiletého výročí invaze vojsk Varšavské smlouvy.

Gorbačov se s Reaganem setkali na podzim 1985 v Ženevě na základě iniciativy prvně jmenovaného, kdy se mezi nimi zformoval v jisté míře dobrý vztah, nicméně, jak Křen výstižně poznamenal, schůzka byla pouhou „*ideologickou diskusí ,komunisty č. 1‘ s ,imperialistou č. 1‘*“.⁵⁸ Podle Browna se oba politici společně dobře pobavili na osobní úrovni, více toho však jednáním nevyřešili.⁵⁹

Dalším jednáním byla schůzka mezi Gorbačovem a Reaganem v Reykjavíku 12. října 1986, kdy Reagan souhlasil s Gorbačovovým návrhem na poloviční snížení jaderné výzbroje. Reagan, ačkoli se jednalo o zarytého antikomunistu, neměl zájem o pokračující konflikt se SSSR, vyčerpávající pro obě strany. Nicméně nejvýznamnějším milníkem konce studené války se stal až summit pořádaný mezi USA a SSSR ve Washingtonu koncem roku 1987, na němž představitelé těchto dvou zemí podepsali dohodu o stažení a likvidaci sovětských raket SS-20 a amerických Pershingů. Tato skutečnost měla přímý dopad i na střední Evropu, neboť v roce 1988 došlo k odsunutí těchto raket z NDR i z Československa.⁶⁰

Summit ve Washingtonu byl dle Taubmana jeden z nejvýznamnějších bodů Gorbačovovy kariéry. Gorbačov sám považoval podepsání dohody o INF za historický mezník v dlouhodobém

⁵⁶ TAUBMAN, William. *Gorbačov. Život a doba*, s. 278.

⁵⁷ Tamtéž, s. 286.

⁵⁸ KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*, s. 917.

⁵⁹ BROWN, Archie. *The Gorbachev Factor*, s. 231.

⁶⁰ KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*, s. 917.

úsilí lidstva o svět bez válek.⁶¹ Poté na moskevském summitu v roce 1988 Reagan prohlásil, že je načase odstranit Berlínskou zeď a navíc, že žijí v jedné z nejzajímavějších a nejnadějnějších dob v historii Sovětského svazu.⁶²

Gorbačov neměl jinou možnost než s těmito návrhy přijít, neboť SSSR v té době čelil velkým a bezprecedentním výdajům v souvislosti s jadernou katastrofou v Černobyli a udržováním vojsk v Afganistánu. Historik Sergej Plochij uvádí, že pro sovětské finance byla válka v Afganistánu těžkým břemenem, a navíc SSSR poškodila v mezinárodním měřítku. Dalším problémem byla již výše zmíněná situace v sovětském zemědělství. Peníze na další pokračování ve zbrojní soutěži logicky nezbývaly.⁶³

Studená válka skončila v ideologické dimenzi Gorbačovovým projevem v OSN v roce 1988. Její ukončení se datuje následujícího roku, kdy sovětské vedení odmítlo použít sílu, aby zabránilo Polákům, Maďarům, Čechům a dalším obyvatelům střední a východní Evropy v uplatnění svobody volby, o níž mluvil Gorbačov, a kdy umožnilo prolomení Berlínské zdi bez jediného výstřelu.⁶⁴ Gorbačov slíbil, že sníží desetiprocentní stav sovětských ozbrojených sil. A. Goodpaster, bývalý nejvyšší velitel NATO, označil Gorbačovovo snížení počtu jednotek za jeden z nejvýznamnějších kroků od doby, kdy bylo NATO založeno.⁶⁵

Přestože došlo v roce 1989 k bourání skutečných zdí, Evropa byla na počátku roku 1989 stále politicky i fyzicky rozdělena na komunistické a nekomunistické státy. Znamenalo to tedy, že hlavní rys studené války přetrval. V tomto duchu se orientovala i nastupující americká administrativa v domnění, že se stále účastní studené války. Po Reaganovi nastoupil jako 41. prezident USA George Bush starší. V Bushově administrativě panoval silný pocit, že Reagan a Shultz Gorbačovovi důvěřovali až příliš.⁶⁶

Nakonec se prezident Bush s Gorbačovem v roce 1989 setkal na Maltě. I když summit nepřinesl žádné přílišné výsledky, Bush a Gorbačov dosáhli toho, o co usilovali již několik měsíců

⁶¹ TAUBMAN, William. *Gorbačov. Život a doba*, s. 404-405.

⁶² BROWN, Archie. *The Gorbachev Factor*, s. 238.

⁶³ PLOKHY, Serhii. *Chernobyl: history of a tragedy*, s. 203.

⁶⁴ BROWN, Archie. *The human factor: Gorbachev, Reagan, and Thatcher, and the end of the Cold War*, s. 15.

⁶⁵ TAUBMAN, William. *Gorbačov. Život a doba*, s. 422.

⁶⁶ BROWN, Archie. *The human factor: Gorbachev, Reagan, and Thatcher, and the end of the Cold War*, 2020, s. 322.

předtím – osobního vztahu založeného na vzájemné důvěře a respektu.⁶⁷ Ten jim měl možnost ukončit studenou válku a podpořit reformu Sovětského svazu. Bushe šokovalo, jak rychle se věci na Východě mění a ocenil Gorbačovovu reakci na tyto změny i reakce samotného Sovětského svazu.⁶⁸

V roce 1991 se Gorbačov a Bush zapsali do historie podpisem přelomové dohody START-1. Klíčovým se staly vzájemné kontroly likvidace podzemních odpalovacích sil, k nimž Sovětský svaz pod dřívějším vedením nebyl ochoten přistoupit. Tímto krokem Gorbačov definitivně ukončil éru jaderných závodů, jež započala již v dobách druhé světové války a vyčerpala sovětskou ekonomiku mnohem více než ekonomiku USA.⁶⁹

Pohřeb Ronalda Reagana v roce 2004 se stal Gorbačovovým posledním oficiálním státním vystoupením na mezinárodní scéně. Zastupoval tam Ruskou federaci a tato účast byla silně symbolická. Právě s Reaganem je totiž spojena éra Gorbačovových největších politických úspěchů.⁷⁰

David Remnick, uznávaný americký novinář a editor deníku *The New Yorker*, vyslovil názor, že Gorbačov vážně chyboval ve svém pokusu o smíření idejí a mocenských struktur, což byl neuskutečnitelný cíl. Navzdory těmto překážkám však Remnick zmínil, že Gorbačov vykazoval idealismus a politické dovednosti a zanechal vzácný odkaz pocitu slušnosti a naděje. I přes svůj původ v totalitním režimu Gorbačov projevoval silné přesvědčení o hodnotách demokracie, právního státu a mírového předávání moci. Remnick vyjádřil naději, že Gorbačovův odkaz bude inspirovat lidi po celém světě.⁷¹

V rámci diplomatického diskurzu Joe Biden, současný prezident Spojených států, uvedl ve svém nekrologu o Gorbačovovi, že se jednalo o vzácného vůdce. Byl to člověk s vizí, který si uvědomil, že budoucnost může být jiná, a byl odvážný natolik, že riskoval celou svou kariéru, aby tuto vizi uskutečnil. Výsledkem byl bezpečnější svět, v němž miliony lidí získali větší svobodu.⁷²

⁶⁷ ZUBOK, Vladislav M. *A failed empire: the Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*, s. 328.

⁶⁸ TAUBMAN, William. *Gorbačov. Život a doba*, s. 492-494.

⁶⁹ ZUBOV, Andrej. *Dějiny Ruska 20. století – díl II*, s. 484.

⁷⁰ SYRUČEK, Milan. *Michail Gorbačov: uchránil Prahu od krveprolití?*, s. 86

⁷¹ REMNICK, David. *Mikhail Gorbachev's Enduring Example*.

⁷² BIDEN, Joe. *Statement of President Biden On the Passing of President Mikhail Gorbachev*.

Joe Biden však pozapomněl na fakt, že Gorbačov neměl zájem o to, aby miliony lidí byly svobodnější, a dokonce jim v tom chtěl zabránit vojensky.

Smrt Gorbačova deník *The New York Times* okomentoval slovy, že Gorbačov navzdory všem obtížím, jimž na své politické cestě čelil, uspěl v zásadní změně politického a sociálního charakteru své země i Východní Evropy.⁷³ Američané tak zjevně oceňují Gorbačovovu roli při ukončení studené války a jeho pokusy reformovat sovětský systém. Jeho snahy o větší otevřenost, svobodu projevu a omezení jaderných zbraní vnímají jako pozitivní kroky, aniž by je zajímalo jeho působení na domácí scéně, násilné kroky, jichž se dopustil, a nekompetentnost projevená při mnoha politických rozhodnutích.

3.2 Západní Evropa

Dle Browna nelze popřít klíčový význam sovětsko-amerických vztahů, a to zejména v oblasti kontroly zbrojení, přesto k nejzásadnějším změnám Gorbačovovy vlády došlo v Evropě, mezi sovětskými vztahy s evropskými zeměmi, západními i východními.⁷⁴ V této kapitole se zaměříme na analýzu politických vztahů Gorbačova s klíčovými západoevropskými lídry, jmenovitě s Helmutem Kohlem, Margaret Thatcherovou a Erichem Honeckerem. Rozebereme zde faktory, které ovlivňovaly dynamiku těchto vztahů, a dále se budeme věnovat reakcím zmíněných státníků na Gorbačovovy reformní kroky.

Reagan byl unavený z toho, že sovětsí vůdci jeden za druhým umírali, a hledal někoho, s kým by mohl seriózně jednat. Britská premiérka Margaret Thatcherová, jeho blízká spojenkyně, tvrdila, že Gorbačov je přesně tím, koho hledá.⁷⁵ Gorbačov tak udělal dojem nejen na Thatcherovou při své návštěvě Londýna v roce 1984, ale poté zaujal i prezidenta François Mitterranda. Evropské státníky však nejvíce upoutalo jeho působení na domácí politické půdě, tj. personální změny a formování nové vlády.⁷⁶ Gorbačovovi se v Londýně dostalo velmi srdečného uvítání, navzdory tomu, že nebyl hlavou státu. Zajímavým bodem Gorbačovovy návštěvy Londýna byla skutečnost, že úplně poprvé přicestoval i se svou ženou Raisou.⁷⁷

⁷³ BERGER, Marilyn. Mikhail S. Gorbachev, Reformist Soviet Leader, Is Dead at 91.

⁷⁴ BROWN, Archie. *The Gorbachev Factor*, s. 242.

⁷⁵ PLOKHÝ, Serhii. *Chernobyl: history of a tragedy*, s. 9.

⁷⁶ KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*, s. 917.

⁷⁷ BROWN, Archie. *The human factor: Gorbachev, Reagan, and Thatcher, and the end of the Cold War*, s 74-77.

Svět byl – a stále je – rozdělen na Západ a Východ a od roku 1961 se střetával v Berlíně. Symbolem střetu se stala Berlínská zeď. Jak uvádí Křen, „*ať už tomu na Západě rozuměli či nikoli, nečekaná reformní éra, kterou Gorbačov ztělesňoval, vzbudila zde celou „gorbymánii“*“. Tento trend byl idealizovaný a naivní, byl však logický, neboť Gorbačovovo úsilí skutečně vedlo k ukončení studené války. Popsaný pohled na Gorbačovovy reformy vycházel z povrchního vnímání dění v SSSR ze strany Západu.⁷⁸

Erich Honecker, tehdejší vůdce NDR, další neblaze proslulý politik, milovník politického konzervatismu, měl tendenci ignorovat vzrůstající problémy v hospodářství i napětí ve společnosti. Byl tím, kdo nejvíce ze všech komunistických politiků odmítal reformy zaváděné v SSSR – tedy perestrojku a glasnost'. Zastával názor, že takových reforem není v NDR, jakožto ve vyspělém státě, třeba. Jeho přístup k řízení země narazil na limity tehdejší společnosti a v roce 1989 při čtyřicetiletém výročí založení NDR nebyl schopen v podstatě žádné reakce na vrcholící celospolečenskou krizi.⁷⁹ S vrcholící krizí, která vyvolala rozsáhlou emigrační vlnu, však ani tehdejší ministr zahraničí Ševardnadze ještě na podzim roku 1989 nechápal, proč lidé odcházejí z NDR; podle něj mají v této zemi vše, co k životu potřebují: školky, byty. Honecker dále tvrdil, že NDR je hospodářsky rozvinutější země než SRN.⁸⁰

Nespokojenost obyvatel v NDR vzrůstala a lidé se snažili dostat na svobodný Západ všemi prostředky. V této souvislosti lze zmínit pro zajímavost událost starou více než třicet let, kdy přes velvyslanectví SRN v Praze emigrovalo více než 15 000 občanů NDR. V té době Prahu zaplavilo velké množství trabantů, tj. vozů vyráběných v NDR.⁸¹ Tyto vozy se posléze přetvořily v jeden ze symbolů útěku obyvatel NDR za svobodu.

Důsledkem tohoto vývoje bylo stržení Berlínské zdi a sjednocení Německa. Gorbačov byl nejprve toho názoru, že bude vytvořena unie dvou německých států, následně se vyrovnal i s jejich sjednocením. V létě 1990 souhlasil i s tím, že se sloučené Německo stane členem NATO, ovšem jeho podmínka byla, že Německo bude financovat odchod sovětských vojsk ze svého území.⁸²

⁷⁸ KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*, s. 920.

⁷⁹ Tamtéž, s. 858.

⁸⁰ KOCIAN, Jiří a Oldřich TŮMA. *Deset let soudobých dějin: jednání sekce Soudobé dějiny na VIII. sjezdu českých historiků*, s. 122.

⁸¹ Tamtéž, s. 124-125.

⁸² KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*, s. 927.

Gorbačov s Kohlem v září 1990 hovořil dvakrát telefonicky, kdy se snažil vyjednat výhodné finanční podmínky za sjednocení Německa a údajně zajistil částku až ve výši 12 miliard německých marek plus půjčku dosahující 3 miliardy německých marek pro úhradu nákladů s odchodem sovětských vojsk z území. Německý politolog Hannes Adomeit výstižně nazval tato vyjednávání „*dvěma nejdražšími telefonickými hovory v moderních rusko-německých dějinách*“. Kohl k finanční asistenci poskytované Sovětskému svazu přistupoval jako k nedílné součásti „*uceleného balíčku*“ v rámci dohody s Gorbačovem na znamení své vděčnosti a dobré vůle tím, že se Německo v podstatě stalo největším zastáncem sovětských hospodářských reforem.⁸³

Kohl, tehdejší kancléř SRN, ve svém dopise Bushovi v roce 1989 napsal, že reformy v zemích jako je Polsko, Maďarsko, Bulharsko či ČSSR a NDR jsou dílem Gorbačova, jehož politika tyto reformy uvolnila a urychlila. Díky němu se zvýšil tlak na vlády, které nebyly ochotné provádět reformy. „*V některých případech daleko překračoval vlastní standardy Sovětského svazu*“.⁸⁴ V Německu je tedy Gorbačov oslavován jako jeden z otců znovusjednocení země v roce a lidově se dokonce nazývá „*Gorbi*.“ Bývalá kancléřka Angela Merkelová ho považovala za „*jedinečného světového politika*“.⁸⁵ Po Gorbačovovo odstoupení prohlásil Kohl jako o „*Mišovi*,“ s tím, že Němci, a hlavně on sám, nikdy nezapomenou, co pro ně Gorbačov udělal.⁸⁶

Pak jistě nepřekvapuje, že Německo v tomto ohledu nebere v potaz působení Gorbačova na sovětské politické scéně, vyústující v násilné potlačování národnostních snah států nuceně připojených k SSSR. Vždyť na demonstracích předcházejících stržení Berlínské zdi účastníci vyvolávali „*Gorbi! Gorbi!*“ v naději, že Gorbačov je tím, na koho se mohou obrátit a kdo jim pomůže dosáhnout kýžené svobody. Vnímali ho jako nadějného reformátora, svěží vítr změny v zatuhlém systému. Tento pohled byl velmi idealizovaný, nelze se mu však divit. Není tedy divu, že nekrology západoevropských politiků reagující na Gorbačovovu smrt nešetří superlativy. Západní svět vnímal Gorbačova převážně pozitivně ve světle jeho reforem, ukončení studené války

⁸³ BROWN, Archie. *The Gorbachev Factor*, s. 246-247.

⁸⁴ SAVRANSKAYA, Svetlana a Tom BLANTON. *The Gorbachev File*.

⁸⁵ GRIESHABER, Kirsten a Patrick QUINN. *Gorbachev mourned as a rare world leader, but some remain bitter over his legacy*.

⁸⁶ TAUBMAN, William. *Gorbačov. Život a doba*, s. 643.

i rozpadu komunistického systému, i když všechny tyto jevy byly podle Túmy výsledkem selhání Gorbačovovy politiky a jeho neúspěšného působení v čele SSSR.⁸⁷

Po Gorbačovově smrti Ursula von der Leyen, předsedkyně Evropské komise, uvedla, že se Gorbačov stal spolehlivým, respektovaným vůdcem, jehož osobnost odehrála klíčovou roli pro ukončení studené války a pádu železné opony. Gorbačov podle ní otevřel brány ke svobodné Evropě, na což evropský lid nikdy nezapomene.⁸⁸ Ke chvále se také v rámci diplomatického diskurzu přidal Boris Johnson, bývalý premiér Spojeného království, kdy na svém Twitterovém účtu oznámil, že ho smrt Gorbačova zarmoutila. Gorbačov byl podle něj člověk odvážný a čestný. Jeho úsilí vedlo ke konci studené války. Johnson, důrazný podporovatel Ukrajiny ve světle současných událostí, tvrdí, že v době Putinovy agrese na Ukrajině je nutné připomínat si Gorbačovovo neúnavné odhodlání otevřít sovětskou společnost.⁸⁹ Johnson zjevně, a snad i pochopitelně, v kontextu děsů páchaných Rusy na Ukrajině opomíjí chyby Gorbačova, kterých se dopustil, i to, že Gorbačov, jak je známo, schvaloval anexi Krymu.

Jonathan Steele, bývalý moskevský zpravodaj pro deník Guardian, ve svém nekrologu vzpomíná na Gorbačova jako na velkého reformátora, jenž, stejně jako jiní, skončil v izolaci. Byl odsuzován jedněmi za to, že dělá příliš mnoho, a druhými za to, že dělá příliš málo. Studená válka pro něj neskončila tak, jak on sám chtěl, sice usmířením mezi Východem a Západem. Dle Steela se bude na Gorbačova vzpomínat jako na člověka, díky kterému odzvonil systém jedné strany a dal Rusům prostor k dýchání.⁹⁰

Současný kancléř Spolkové republiky Německo, Olaf Scholz, oznámil, že Gorbačov byl významným reformátorem, který pomocí perestrojky umožnil pokus o demokratizaci Ruska. Poznamenává však, že Gorbačovova smrt přišla v době, kdy demokratizace v Rusku selhala. Rusko pod Putinovo vedením rozpoutalo válečný konflikt s Ukrajinou a v Evropě dochází tak k novým politickým napětím. Podle Scholze si tedy proto připomínáme Gorbačova a uznáváme jeho význam pro rozvoj Evropy.⁹¹

⁸⁷ KOCIAN, Jiří a Oldřich TŮMA. *Deset let soudobých dějin: jednání sekce Soudobé dějiny na VIII. sjezdu českých historiků*, s. 117-118.

⁸⁸ VON DER LEYEN, Ursula. *Mikhail Gorbachev* [online].

⁸⁹ JOHNSON, Boris. *I'm saddened to hear...* [online].

⁹⁰ STEELE, Jonathan. *Mikhail Gorbachev obituary*.

⁹¹ SCHOLZ, Olaf. *Pressestatement von Bundeskanzler Scholz zum Tod von Michail Gorbatschow am 31. August 2022 in Meseberg*.

4 Východní názory

Jak již bylo několikrát zmíněno, východní pohledy na Michaila Gorbačova a jeho politiku se v mnoha ohledech lišily od těch západních. Tato část práce se zaměřuje na analýzu reakcí východních zemí, zejména zemí z bývalého sovětského bloku, na politiku a osobnost Michaila Gorbačova. Budeme zkoumat, jaké reakce vyvolaly Gorbačovovy reformy v těchto zemích, jak tyto názory ovlivňovaly vnitřní politiku a společenské změny, jak probíhaly reformy v těchto zemích. Dodnes je zde, hlavně v Rusku, nenávist vůči Gorbačovovi přítomná.

Do této – východní – části je zahrnuto Československo, i když je v dnešní době více než zřejmé, že samotná Česká republika na Východ rozhodně nepatří.

4.1 Země bývalého východního bloku

Gorbačov měl velký podíl na poklidném (s výjimkou Rumunska a Jugoslávie) zániku komunismu ve východní a střední Evropě. Destabilizace komunistických režimů v roce 1989 byla přímým důsledkem efektu glasnosti a reform v Sovětském svazu. Když se režimy začaly rozpadat v Polsku, Maďarsku a poté v NDR, Bulharsku a Rumunsku, dopad těchto událostí se začal přesouvat do Sovětského svazu. To ničilo Gorbačovovu autoritu a oslabilo státní a stranickou kontrolu.⁹²

Demokratizační změny a nová otevřenost v Sovětském svazu sehrály klíčovou roli v událostech ve východní Evropě. Jakmile se tyto změny začaly odehrávat, staly se, dle Browna, „nakažlivými“. Vliv Západu byl v těchto společnostech dlouhodobě významný, přestože se režim snažil kontrolovat tok informací. Lidé si uvědomovali vyšší životní úroveň na Západě a politické svobody, které v „komunistických“ státech chyběly. Tato skutečnost nebyla ničím novým – nové však byly politické reformy a zásadně lepší vztah Sovětského svazu se západními mocnostmi.⁹³

Západní Evropa tedy představovala pro národy východní Evropy mnohem přitažlivější a úspěšnější ekonomické a politické modely než to, co nabízel Sovětský svaz. Komunistický režim ve východní Evropě existoval, protože je Sovětský svaz vnutil, buď silou či násilím, a chtěl zasáhnout, aby je udržel u moci. Hlavními faktory kolapsu byly již několikrát zmíněné radikální reformy ve svaze – svoboda volby a rostoucí dojem, že Sovětský svaz již nemá zájem zasahovat

⁹² ZUBOK, Vladislav M. *A failed empire: the Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*, s. 321.

⁹³ BROWN, Archie. *The human factor: Gorbachev, Reagan, and Thatcher, and the end of the Cold War*, s. 358.

do udržování existence komunistických režimů. To vedlo ke svržení zmiňovaných režimů ve východní a střední Evropě v letech 1989 a 1990.⁹⁴

Vzhledem k tomu, že sovětská vojska zůstala v kasárnách a nezasáhla, když Polsko a Maďarsko přecházely k nekomunistickým režimům a když byla prolomena Berlínská zeď, naděje občanů v dalších státech Varšavské smlouvy rostla – i oni mohou dosáhnout změn a svobody. Následovalo tak Československo, Bulharsko.⁹⁵

Objevuje se zde protiklad, kdy Gorbačov tvrdil, že socialistické země by měly být hlavní prioritou sovětské politiky, přestože podle jeho vlastního názoru tomu tak zjevně není. Čerňajev v publikaci „*My six years with Gorbachev*“ argumentuje, že sovětský vůdce odsunul východní Evropu na samý konec své agendy.⁹⁶ Důvodem rovněž bylo, že se stoupajícími náklady v souvislosti s katastrofou v Černobylu a pobytem sovětským vojsk v Afganistánu v rozpočtu finanční prostředky na udržení satelitních států nezbývaly. Podle Tůmy byl vztah SSSR k satelitním státům za Gorbačova přehlížen ve prospěch „...*velkých globálních témat a vztahů s USA*“. Nejvýznamnějším faktorem bylo to, že tehdejší sovětská vládní garnitura nechápala rozsah krize a netušila, že by mohlo dojít k odklonu od komunismu a tím pádem od SSSR.⁹⁷

Studená válka začala, když Sovětský svaz ovládl východní Evropu, avšak Gorbačovovo přijetí zásady svobody volby v roce 1988 představovalo ideologický konec této války. Politická transformace východní Evropy v roce 1989 ukončila studenou válku v praxi.⁹⁸ Tůma argumentuje, že politika Západu vůči SSSR sledovala cíl postupného vyčerpání komunismu až do bodu jeho zhroucení, a tato politika nakonec slavila úspěchy. Vítězem studené války byl Západ. Tato skutečnost samozřejmě ovlivnila i dění v Československu. Západ však nijak nenapomáhal ani neschvaloval zhroucení komunistického režimu v ČSSR.⁹⁹

Skutečným zvratem vývoje situace v Československu se stal týden masových demonstrací, vyvolaný 20. výročím úmrtí Jana Palacha. KSČ byla rovněž konfrontována se situací v sousedních

⁹⁴ BROWN, Archie. *The Gorbachev Factor*, s. 247.

⁹⁵ BROWN, Archie. *The human factor: Gorbachev, Reagan, and Thatcher, and the end of the Cold War*, s. 363.

⁹⁶ SAVRANSKAYA, Svetlana, Thomas BLANTON a Vladislav ZUBOK. *The peaceful end of the Cold War in Europe, 1989*, s. 230.

⁹⁷ KOCIAN, Jiří a Oldřich TŮMA. *Deset let soudobých dějin: jednání sekce Soudobé dějiny na VIII. sjezdu českých historiků*, s. 122.

⁹⁸ BROWN, Archie. *The human factor: Gorbachev, Reagan, and Thatcher, and the end of the Cold War*, s. 371.

⁹⁹ KOCIAN, Jiří a Oldřich TŮMA. *Deset let soudobých dějin: jednání sekce Soudobé dějiny na VIII. sjezdu českých historiků*, s. 123.

socialistických zemích, např. NDR, a „*studenou sprchou*“ pro československou i německou komunistickou reprezentaci byl projev Gorbačova v Radě Evropy, na kterém prohlásil, že Sovětský svaz podporuje právo všech zemí na samostatný vývoj a nehodlá se do jejich vývoje vměšovat.¹⁰⁰ Dle Tůmy se jednalo o prosazení „*principu neintervence*“ nebo přesněji „...*absence chuti a schopnosti intervenovat*“ v satelitních zemích sovětského bloku. Znamenalo to opuštění Brežněvovy doktríny a její nahrazení Sinatrovou doktrínou (podle písně Franka Sinatry „*Dělám to po svém*“). Gorbačov napsal ve svých pamětech, že změna přišla s jeho zvolením generálním tajemníkem. Dále uvádí, že vedoucím představitelům komunistických stran ve východních zemích již v roce 1985 sdělil, že zásah Sovětského svazu již nepřipadá v úvahu. Není jasné, zda tito vedoucí představitelé toto prohlášení pochopili jako změnu kurzu sovětské politiky. K žádnému znepokojení mezi komunistickými vládci ČSSR rozhodně v tomto roce nedošlo.¹⁰¹

Jisté obavy vyjádřil až v roce 1989 tehdejší generální tajemník ÚV KSČ Milouš Jakeš v reakci na shora uvedené prohlášení Gorbačova v Radě Evropy, a sice ve svém legendárním projevu na Červeném Hrádku, kdy „*sobě vlastní prostoduchostí*“ zlé tušení nastávajícího vývoje vtělil do slov, abychom tam nebyli „...*jak kůl v plotě*“. Tento projev se dočkal velkého posměchu, přetrvávajícího až do dnešních dní. Jak poznamenává Křen, posměch vůči režimu se tímto připojil k nenávisti a pohrdání.¹⁰² Jakeš se již dříve inspiroval Gorbačovem, který v rámci glasnosti chodil mezi sovětský lid a snažil se zjistit jejich názory a diskutovat s nimi. Dlužno říci, že počínání Jakeše v tomto smyslu bylo v porovnání s jeho inspirátorem poněkud směšné.

Po pádu komunistického režimu nový prezident (a dramatik) Havel vyhlásil heslo „*Návrat do Evropy*“, z něhož však byla naplněna jen část, tj. zejména zbavení se závislosti na SSSR. Sovětský svaz v prosinci 1989 odsoudil vpád vojsk Varšavské smlouvy do ČSSR v roce 1968, čímž potvrdil, že přijímá změnu režimu v ČSSR. Následovalo vyjednávání o odchodu Sovětských vojsk, a nakonec zrušení Varšavské smlouvy a RVHP v roce 1991.¹⁰³

Sám Gorbačov však při své návštěvě Prahy v roce 1987 vpád do Československa v roce 1968 neodsoudil.¹⁰⁴ Podle Tůmy k tomu ani neměl možnost, protože by takový krok mohl vést

¹⁰⁰ KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*, s. 977.

¹⁰¹ KOČIAN, Jiří a Oldřich TŮMA. *Deset let soudobých dějin: jednání sekce Soudobé dějiny na VIII. sjezdu českých historiků*, s. 118.

¹⁰² KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*, s. 977.

¹⁰³ Tamtéž s. 980.

¹⁰⁴ ŠVANKMAJER, Milan, Václav VEBER, Zdeněk SLÁDEK a Vladislav MOULIS. *Dějiny Ruska*, s. 468.

k zásadním změnám ve vedení KSČ. Důležitým momentem je, že ještě v roce 1989 Jakeš, žádal Gorbačova, aby SSSR neměnil své stanovisko k událostem roku 1968 v Československu.¹⁰⁵

Ke smrti Gorbačova se vyjádřil nespočet českých politiků, zejména ve světle jeho role nebo spíše nekonání (či neintervence) při zhroucení komunistického režimu v ČSSR. Jedná se např. o Jana Lipavského, současného ministra zahraničních věcí. Lipavský uvedl, že se Gorbačov inspiroval Pražským jarem, snažil se tak o svobodu, dodržování lidských práv a lepší budoucnost Ruska.¹⁰⁶ Ke smrti se vyslovila i Jana Černochová, česká ministryně obrany. Vzpomíná na Gorbačova jako na symbol konce studené války, jako na významného politika 20. století.¹⁰⁷ Gorbačovův odkaz je v České republice spíše pozitivní. Reakce českých politiků na jeho úmrtí, byť formulované v rámci diplomatického diskurzu, ukazují, že Gorbačov je vnímán jako symbol pozitivních změn a naděje na lepší budoucnost. Čeští politici tak neberou v úvahu tragická selhání Gorbačova v průběhu jeho působení na politické scéně, neboť důležitým výsledkem jeho konání pro náš stát byl rozpad sovětského bloku. Rozhodně je tak tomu i z důvodu současných tragických událostí na Ukrajině, kdy Gorbačov je vnímán spíše jako protipól Putina, který válku na Ukrajině způsobil.

Vývoj v Polsku se točil zejména kolem opozice – strany Solidarita. Reformní křídlo komunistické strany se domnívalo, že povolení politické plurality přežije a zůstane ve vedení. Volby v roce 1989 však přinesly překvapení – nečekané vítězství Solidarity, kdy komunistická strana získala pouhé 4 hlasy z celkem 22.¹⁰⁸ Občané odmítli komunistickou cestu vývoje své země. Podle Křena Polsko bez problémů a zádrhelů „...vplulo do nové mezinárodní konstelace“, aniž by tomu Moskva odporovala. Vztahy mezi oběma zeměmi však stále ovlivňuje minulost.¹⁰⁹ Zejména v důsledku nedávných událostí na Ukrajině a vyhrožování Putina Polsku je zlepšení v nedohlednu.

Významným bodem zasahujícím vztahy mezi Polskem a SSSR/Ruskem je Katyňský masakr, kdy roce 1941 sovětské jednotky zavraždily více než 20 000 polských zajatců, včetně vysokých důstojníků. Jak je známo, Sověti dlouho odmítali vinu za spáchání tohoto odporného zločinu. Byl to až Gorbačov, který po dlouhé řadě sovětských politiků pochopil kritičnost situace

¹⁰⁵ BERNÁTH, Michal. *Gorbačov měl v roce 1987 na papíře omluvu za okupaci, KSČ ho ale přemluvila, aby se držel původní linie* [online].

¹⁰⁶ LIPAVSKÝ, Jan. *Zemřel Michail Gorbačov* [online].

¹⁰⁷ ČERNOCHOVÁ, Jana. *Michail Gorbačov – symbol konce Studené války* [online].

¹⁰⁸ ŠVANKMAJER, Milan, Václav VEBER, Zdeněk SLÁDEK a Vladislav MOULIS. *Dějiny Ruska*, s. 469.

¹⁰⁹ KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*, s. 942.

a to, že již není možné o Katyni nemluvit. Gorbačov nejprve vydal tajný příkaz v tom smyslu, že různé výzkumné instituce budou hledat archivní materiály týkající se sovětsko-polských vztahů s cílem zjištění ztrát na sovětské straně. Výsledkem těchto snah byla nemorální aféra anti-Katyň. Sovětští historici se předháněli ve vyhledávání polských zločinů (např. z války 1919-1920, kdy o život přišlo mnoho ruských válečných zajatců). Výsledkem byl obraz Polska jako státu, který je nutné vinit z genocidy spáchané na těchto zajatcích. Tato percepce byla samozřejmě vykreslena na základě vymyšlených číselných údajů, jak v případě SSSR nebo Ruska nikoho nepřekvapí. Nakonec v roce 1990 Gorbačov při návštěvě polského prezidenta Wojciecha Jaruzelského v Moskvě předal svému hostu dva spisy kopií dokumentů KSSS a NKVD o likvidaci tří táborů polských zajatců. Dokumenty byly vybrány tak, aby SSSR chytře přesunul odpovědnost na několik vedoucích představitelů NKVD.¹¹⁰

Výše popsany postup je příznačným odrazem toho, jakým způsobem Gorbačov působil na vnitřní i vnější politické scéně. Na jednu stranu se může jevit jako politik, který dosáhl mnoho dobrého a jehož akce byly ve své době přelomové. Žádný z těchto kroků však nebyl přímočarý, Gorbačov se snažil udržet si tvář, doma i v zahraničí, váhal přiznat pravou povahu věcí. Otázkou je, zda byl jakýkoli jeho náhradník sovětské provenience v dané době jednal jinak, a zda by výsledky byly jiné.

K úmrtí Gorbačova se vyjádřil respektovaný polský historik Antoni Dudek, jenž ho vnímá spíše v pozitivním světle. Přestože Gorbačovovo záměrem nebylo osvobodit Polsko (a další satelitní státy) od sovětského vlivu, nakonec mu to umožnil. Chtěl reformovat komunistický blok a vytvořit „*partnerské vztahy*“ místo silové kontroly, již uplatňoval Brežněv, protože tato politika byla pro Moskvu nákladná a neefektivní. Ukázalo se však, že země střední Evropy o „*partnerství*“ s Moskvou nestojí a chtějí se osamostatnit, což se jim nakonec podařilo.¹¹¹ Můžeme tedy říci, že ačkoli jsou obyvatelé bývalých sovětských satelitů vděční za rozpad SSSR, Duda jako historik upozorňuje, že to nebyl Gorbačovův záměr a že na ně jednoduše neměl prostředky – jak již bylo zmíněno v této práci.

¹¹⁰ THE INSTITUTE OF NATIONAL REMEMBRANCE. BĘBNOWSKI, Damian a Filip MUSIAŁ. *The Katyn Massacre. Current Research*, s. 163-164.

¹¹¹ REPLEWICZ, Maciej. Prof. Dudek o Gorbaczowie: pozwolił Polsce na ucieczkę z rosyjskiej strefy wpływów.

4.2 Pobaltské státy

Zatímco v Rusku se veřejné mínění soustředilo na témata všeobecného rázu, v neruském prostředí převládl národnostní směr, což byl vývoj podobný situaci v ČSSR v roce 1969. Těžiště národnostních nepokojů se přesunulo k menším národům na hranici SSSR – do Pobaltí a též Zakavkazska. Národní hnutí se v těchto zemích vrací ke svým kořenům, kdy vzednutí národnostních snah kulminovalo v rozsáhlý odpor, v jehož rámci se postupně vytvářely i politické elity.¹¹² Gorbačov po celém SSSR zaváděl univerzální reformy, na něž nebyla společnost připravena po stagnaci Brežněvovské epochy, lze tedy velmi dobře chápat tento „výbuch *ethnicity*“, jak bylo již řečeno výše. Reformátor Gorbačov se národnostní snahy snažil řešit vojenskými zásahy, samozřejmě s neúspěchem.¹¹³ Není překvapením, že úsilí o vyřešení národnostních konfliktů vojenským způsobem tyto snahy ještě více prohloubily a motivovaly.

Důsledkem odstředivých snah těchto zemí byla i skutečnost, že koncem osmdesátých let převládl v SSSR názor, že lidé žijí hůře než za stagnace Brežněvovy éry. Ve společnosti rezonoval názor, že „*dříve byl pořádek*“¹¹⁴ (výrok často se opakující i v různých obdobích našich soudobých dějin). Tento názor je důsledkem i skutečnosti, že daná doba byla poznamenána krizí v zemědělství a reálně hrozil hladomor, jak již bylo zmíněno ve druhé kapitole.

Na počátku roku 1990 byli Litevci velmi netrpěliví než kdokoli jiný ve svazu, chtěli nezávislost a přáli si se odtrhnout od Sovětského svazu okamžitě. Věřili, že existuje snadný způsob, jak toho dosáhnout: možností bylo zrušit usnesení litevského parlamentu z roku 1940, kdy bylo rozhodnuto o připojení k Sovětskému svazu, a to z nelegálnosti tohoto usnesení, neboť bylo přijato pod nátlakem, čímž by si Litva vydobyla diplomatické uznání. Tento předpoklad vycházel ze skutečnosti, že Západ, konkrétně Spojené státy, nikdy neuznaly začlenění pobaltských států do Sovětského svazu.¹¹⁵

Další rok se Litva ocitla pod rostoucím tlakem ze strany Sovětského svazu. V lednu Gorbačov nařídil sovětským vojskům vtrhnout do Litvy a obsadit klíčové instituce, včetně parlamentu a televizního a rozhlasového centra. Během této akce bylo zabito 14 Litevců a 140 jich bylo zraněno. Povstání litevských občanů ve Vilniusu, kteří se postavili proti sovětským

¹¹² KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*, s. 921.

¹¹³ PEŠEK, Jiří. *Nové Dějiny Ruska ve 20. století jako inspirace i výzva* [online].

¹¹⁴ ŠVANKMAJER, Milan, Václav VEBER, Zdeněk SLÁDEK a Vladislav MOULIS. *Dějiny Ruska*, s. 471.

¹¹⁵ PALAZCHENKO, Pavel. *My years with Gorbachev and Shevardnadze: the memoir of a Soviet interpreter*, s. 177.

okupantům a bojovali za nezávislost své země, se stalo symbolem odporu a touhy po svobodě. Připomíná tak bolestivou cenu, již museli Litevci zaplatit za svůj boj za svobodu.¹¹⁶

Jelcinovi poradci zastávají názor, že se Gorbačov jako obvykle snažil zbavit odpovědnosti za tyto události, které byly široce odsuzovány. Tvrdil, že neměl žádné informace o přípravách následného násilného řešení, tímto tvrzením se snažil zachovat svůj dosavadní obraz civilizovaného politika a zastávce demokracie. Autorům přijde zarážející, že nikdo nebyl kvůli těmto událostem postaven před soud, organizátoři provokace nebyli vyšetřováni a nikdo nebyl považován za odpovědného za zmařené životy.¹¹⁷

Gorbačov tak ztratil do srpna 1991 většinu své moci a vlivu kvůli neschopnosti reformovat sovětskou ekonomiku, což vedlo k finančnímu selhání země. Místo míru a prosperity po studené válce se Sovětský svaz propadl do krize, která posílila separatistická hnutí a Jelcinovu pozici. Gorbačov, vnímán jako slabý a nepopulární, byl opuštěn svými spojenci a nedostal potřebnou finanční pomoc od Západu, přestože o ni žádal.¹¹⁸ Puč poté zásadně urychlil proces odtržení pobaltských zemí od Sovětského svazu. Litva, Lotyšsko a Estonsko plně obnovily svou nezávislost a ukončily období dvojládí a během krátké doby byly všechny tři pobaltské státy přijaty do OSN.¹¹⁹

Litevský ministr zahraničí G. Landsbergis uvedl po smrti Gorbačova, že ho Litevci nikdy nebudou oslavovat. Odkázal na zmíněný protest, kdy armáda zasáhla proti civilistům. Gorbačovovo vojáci stříleli do neozbrojených civilistů, ti je tak drtili pod tanky. A tak si ho budou Litevci pamatovat.¹²⁰ Poslanec litevského parlamentu A. Anusauskas nepřekvapivě nazval Gorbačova jako zločince, který nařídil potlačit protesty ve Vilnius, Tbilisi, Almaty nebo v Baku. Dle něj neměl žádné výčitky svědomí, jediným jeho přínosem bylo, že podepsal kapitulaci Sovětského svazu.¹²¹ Tyto postoje jsou v ostrém kontrastu s chválou, kterou Gorbačovovi vzdali západní státníci, jako Ursula von der Leyen či Boris Johnson.

¹¹⁶ GRIESHABER, Kirsten a Patrick QUINN. Gorbachev mourned as a rare world leader, but some remain bitter over his legacy.

¹¹⁷ BATURIN, a kol. *Jelcinova epocha: Od Gorbačeva k Putinovi: Obrazy z moderních dějin Ruska*, s. 70.

¹¹⁸ ZUBOK, Vladislav M. *A failed empire: the Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*. S. 332.

¹¹⁹ ZUBOV, Andrej. *Dějiny Ruska 20. století – díl II*. Argo, s. 519.

¹²⁰ LANDSBERGIS, Gabrieliūs. *Lithuanians will not glorify Gorbachev* [online].

¹²¹ Why Gorbachev will not be remembered fondly in Lithuania. Dostupné z: <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/1770099/why-gorbachev-will-not-be-remembered-fondly-in-lithuania>.

4.3 Rusko

Nyní se zaměříme na to, jak Gorbačovovy reformy a jejich důsledky ovlivnily současné vnímání Gorbačova ruskými občany. Jak již bylo opakovaně zmíněno, jeho osobu vnímají převážně negativně, a to v důsledku shora uvedených problémů, např. hrozícího hladomoru, rozpadu zemědělství, národnostních konfliktů, nespokojenosti občanů, finanční krize, války v Afghánistánu a jiných skutečností.

Válka v Afghánistánu byla jedním z problémů sovětské politiky. Brežněv nebyl schopen při jejím zahájení předvídat její dalekosáhlé důsledky. Afghánistán se tak v průběhu války stal symbolem nenasytnosti sovětské vlády, která „...zákonitě skončila ve slepé uličce, jejím zalknutím se.“¹²² Podle Křena byla válka v Afghánistánu jednou z překážek bránících reformnímu úsilí v zemi, pro SSSR však nebylo snadné ji ukončit, protože se SSSR obával ztráty prestiže na mezinárodním poli, zejména ztráty významu své armády.¹²³ Válka v Afghánistánu znamenala pro Sovětský svaz obrovské škody nejen v oblasti finanční, ale též nedozírné ztráty lidských životů, přičemž počet mrtvých Afghánců dosahoval jednotek milionů. Touto neúspěšnou a zbytečnou válkou se proměnil vztah SSSR k zemím třetího světa. Jeho vedení již nemělo zájem podporovat ostatní levicové režimy „na svůj účet“.¹²⁴

Gorbačovova neschopnost zvolit důsledný směr ekonomických a finančních reforem zničila sovětské finance, zadlužila cizí státy a přivedla obrovskou zemi s ohromnými zdroji na pokraj platební neschopnosti. Domácí obchodní a distribuční systém přestal fungovat, takovou situaci Sovětský svaz dosud nezažil, a to ani za druhé světové války. Tato vážná krize dala masově vzniknout národně-separatistickým hnutím, především tomu v Rusku. Gorbačov byl tak vnímán jako ubohá osoba, kterou mnozí jeho krajané a bývalí sovětští spojenci po celém světě nenáviděli a opovrhovali jí.¹²⁵ Jde o naprostý kontrast s tím, jak byl vnímán na Západě.

V Rusku dodnes panuje několik mýtů. Dle tamních obyvatel Gorbačov zničil Sovětský svaz, Amerika vždy manévrovala proti Rusku, nebo obecně přijímaný názor, že Michail byl placený americký špion, aby zničil svaz.¹²⁶ Vladimír Krjučkov, bývalý předseda KGB, ve svých

¹²² ŠVANKMAJER, Milan, Václav VEBER, Zdeněk SLÁDEK a Vladislav MOULIS. *Dějiny Ruska*, s. 452.

¹²³ KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*, s. 918.

¹²⁴ ŠVANKMAJER, Milan, Václav VEBER, Zdeněk SLÁDEK a Vladislav MOULIS. *Dějiny Ruska*, s. 467.

¹²⁵ ZUBOK, Vladislav M. *A failed empire: the Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*, s. 331.

¹²⁶ POBEDASH, Dmitry. *The personal and the political: Mikhail Gorbachev through the eyes of his contemporaries*. [online].

pamětech označuje Gorbačova jako zrádce, jenž zavinił zánik Sovětského svazu. Trvá na tom, že zánik svazu nebyl nevyhnutelný ani objektivní, ale byl iniciován Gorbačovem. Stejný názor zastává i Jegor Ligačov, bývalý tajemník ÚV KSSS. Tvrdí, že se k moci dostali kariéristé, separatisté, kteří zradili komunismus a zničili Sovětský svaz, protože chtěli být bohatí a mocní – a právě komunistická strana jim stála v cestě. Gorbačov je tak hlavním viníkem zániku Sovětského svazu. K tomuto hodnocení se přidává i Leonid Šebaršin, bývalý špion Sovětského svazu. Dle něj Gorbačov a jeho parta (pozn. Ševardnadze) se drží Američanů a prodávají jim tajemství CIA. Tato parta nechala všechny sovětské přátele ve východní Evropě „...napospas vlkům, aby je sežrali zaživa“.¹²⁷

Gorbačovovu osobnost výstižně charakterizuje americký novinář Bill Keller v článku pro New York Times pod názvem „*Evoluce v Evropě: Gorbačovova cena; sovětský vůdce je všude kromě své země považován za hrdinu.*“ Keller cituje Jelenu Bonnerovou, manželku Sacharova, jež uvedla, že Nobelova cena za mír byla špatně načasována. Přišla v období, kdy se svět blížil válce v Perském zálivu a sovětské vedení se bezradně zabývalo ekonomickým plánem. Bonnerová sdělila v telefonickém rozhovoru, že „*je šokující, že Západ nevidí tragédie, které naše země prožila během pěti let perestrojky pod Gorbačovovým vedením.*“¹²⁸

Na úmrtí Gorbačova reagovala řada vlivných ruských politiků. Mezi ně patří i Sergej Mironov, předseda strany Spravedlivé Rusko a poslanec Státní dumy. Mironov ve svém prohlášení uvedl, že Gorbačov pro Rusy představoval „...*závan čerstvého vzduchu a naděje na obrovské změny.*“ Rusové do Gorbačova vložili velkou důvěru, věřili v svobodný rozvoj a podporu demokracie západního typu. Nicméně realita byla jiná: rozpad velmoci, chaos, nezaměstnanost a chudoba milionů lidí. Mironov zdůraznil, že Gorbačovovy reformy a činy vedly k tragédii pro několik generací a Rusko dodnes napravuje chyby, které Gorbačov způsobil.¹²⁹ Citovaný „*závan čerstvého vzduchu*“ přesně popisuje i to, jakým způsobem Gorbačova vnímali při jeho nástupu do funkce obyvatelé v jiných sovětských satelitech, např. ČSSR nebo NDR. Na tomto místě lze uvést slavný citát ruského vrcholného politika Viktora Černomyrdina „*Mysleli jsme to dobře a dopadlo to jako vždycky*“.

¹²⁷ Tamtéž.

¹²⁸ KELLER, Bill. EVOLUTION IN EUROPE: Gorbachev's Prize; Soviet Leader Is Regarded as a Hero Everywhere but in His Own Country.

¹²⁹ GONCHARUK, Dmitry. Politiki o smerti gorbacheva istoricheskaja lichnost slozhnaja i protivorečivaja figura.

Konstantin Kosachev, člen Rady federace Ruska, označil smrt Gorbačova za tragédii nejen pro zemi, ale pro všechny, jimž dokázal změnit životy k lepšímu – navzdory rozpadu SSSR a dalším obtížným zkouškám, které museli občani podstoupit. Dle Kosacheva si Gorbačov zaslouží uznání i přes všechny rozporuplné výsledky.¹³⁰ Kosachev samozřejmě jako ostatní neměl jinou možnost než se vyjádřit ke smrti Gorbačova v diplomatickém stylu, zmiňuje však i rozporuplné výsledky Gorbačovova působení v politice.

Ke smrti Gorbačova se také vyjádřil jeden z ukrajinských zpravodajských portálů Levy Bereg. Dle novináře Demchenka Gorbačov nehodlal přinést žádnou svobodu, jeho cílem bylo zachovat sovětské impérium a svou moc. Dokonce srovnává Gorbačova s Putinem, kdy Putin je logickým pokračovatelem Gorbačova. Ospravedlňoval do poslední chvíle okupaci Krymu spolu s dalším územím Ukrajiny. Táže si otázku, o jakou gласnost' mohlo jít, když sovětská vláda organizovala prvomájové pochody, zatímco se šířila radiace z Černobylu? Demchenko uvádí masové protesty v Kazachstánu, válku v Náhorním Karabachu, etnické čistky v Uzbekistánu... Odpovědnost nesl Gorbačov.¹³¹

Remnick uvádí, že Gorbačov byl v Putinovo očích slabý, nicméně bezohledný strážce říše, naivní. Fetišizoval zahraniční demokratické hodnoty. Neviděl Spojené státy a Evropu jako bašty pokrytectví a agresivních záměrů. Během sedmileté vlády Gorbačov podle Putina zjevně poskytl lidem svobody, které si nezasloužili. Rozpad svazu označuje za největší katastrofu dvacátého století a z *nutnosti* invaze na Ukrajinu nepochybně viní Gorbačova.¹³² Tento názor je pozoruhodný, i když toho má Gorbačov hodně na svědomí, z invaze na Ukrajinu jej jistě vinit nelze.

Pro zastánce zachování sovětské státnosti bylo nepřijatelné Gorbačovovo rozhodnutí zahájit perestrojku – zejména její demokratizační prvek od roku 1988. Tento postoj přetrvával i v posledních letech Sovětského svazu a stále ho sdílí mnoho lidí v Rusku.¹³³ Výstižně dnešní ruskou situaci popsal český historik V. Nálevka, který konstatoval, že stín impéria se nad Ruskem neustále vznáší a část obyvatelstva, s Putinem v čele, sní o jeho znovuoobnovení. To znamená ignorovat

¹³⁰ KOSACHEV, Konstantin. Kosachev uhod mihaila gorbacheva tragediia dlia strany.

¹³¹ DEMCHENKO, Oleksandr. Smert Gorbachova padinnya imperii.

¹³² REMNICK, David. Mikhail Gorbachev's Enduring Example.

¹³³ BROWN, Archie. *The Gorbachev Factor*, s. 252.

realitu dnešních hranic.¹³⁴ Sny o velkém Rusku představují únik z tíživé reality, ve které velká část populace žije.

¹³⁴ NÁLEVKA, Vladimír. *Světová politika ve 20. století.*, s. 242.

5 Dualita vnímání Gorbačova: reformátor vs. ničitel

Málokdo se v běhu dějin setkal s tak rozporuplným vnímáním své osoby jako Gorbačov. Gorbačov na jedné straně sklízel obdiv na Západě za svou roli v ukončení studené války a za své reformy perestrojky a glasnosti. V zemích západní Evropy byly tyto aspekty vnímány pozitivně, neboť představovaly to hlavní, o co se západní veřejnost zajímala, tj. konec studené války. O pochybení Gorbačova, jeho násilné kroky vůči např. obyvatelům Vilniusu, se Západ nezajímal nebo je ignoroval. Pro Západ byl Gorbačov příslovečným svěžím vánkem přicházejícím z Východu. Tento pohled vyvrcholil v udělení Nobelovy ceny míru Gorbačovovi. Důvodem, proč Západ na Gorbačova pohlížen pozitivně, je to, že osudové chyby Gorbačova se Západu nehodily při vytváření jakési glorioly osobnosti, která v jeho očích měla zásadní podíl na ukončení studené války, stažení sovětských vojsk z Afghánistánu, závod ve zbrojení, soutěžení na poli atomových zbraní.

Tento pohled je možné do jisté míry pochopit, neboť shora uvedené jevy (zejména závod ve zbrojení) finančně vyčerpávaly i západní země. Nelze se tedy divit, že Gorbačov byl západními politiky vítán, navíc ještě v kontextu doznívající Brežněvovy vlády a gerontokracie, kdy se vztahy mezi sovětskými a západními politiky nacházely na bodu mrazu. Navíc je možné, že tento pohled na Gorbačova, vytvořený Západem, byl rovněž výsledkem snahy vyzdvihnout úspěchu Západu urovnat vztahy se SSSR díky Gorbačovovi, a tím tedy zakrýt problémy západních zemí. Ukončení závodu ve zbrojení i studené války bylo velkým úspěchem, skutečným vydechnutím, který odvrátil pohled obyvatel od všeho špatného, co se mohlo v západních zemích dít. Dosažení dohody mezi SSSR a USA bylo samozřejmě dílem obou stran, nejednalo se jen o úspěch Gorbačova, ale i Reagana, a tento úspěch bylo třeba v západních zemích a USA náležitě prodat a na to špatné zapomenout.

Na druhou stranu Východ jeho politická rozhodnutí a reformy, především v souvislosti s hospodářskou radikální restrukturalizací, logicky vnímá kriticky. V zemích bývalého Sovětského svazu neustále panují špatné dojmy spojené s ekonomickými těžkostmi, politickou nestabilitou, a dokonce i tragédiemi, jako byl značný nedostatek potravin, problémy se zásobováním, násilné řešení národnostních konfliktů nebo úmrtí velkého počtu sovětských vojáků ve válce v Afganistánu. Toto dramaticky odlišné vnímání vyvolává mnoho otázek o silách, které utvářely Gorbačovovu historickou reputaci.

Za Gorbačovovy éry i po jeho odchodu do politického důchodu došlo k paradoxní situaci, kdy obyvatelé začali pozitivně vnímat Brežněvovu éru a vzpomínali na ni jako na „zlatou dobu“. Tento stav byl jistě důsledkem nespokojenosti a zklamání s působením Gorbačovova a poté i Jelcina na domácí politické scéně. Lidé na Brežněvovu dobu vzpomínají jako na období, kdy bylo možné vést jakýsi normální život a byly jistoty.¹³⁵

5.1 Kontrast ve vnímání Gorbačova

Východní a západní literatura se liší v prioritách, na něž se zaměřují při hodnocení Gorbačovových reforem. Zatímco východní literatura klade důraz na analýzu vnitřních dopadů reforem na sovětskou společnost, západní literatura se více zaměřuje na jejich vliv na mezinárodní vztahy a na ukončení studené války. Východní literatura se často zabývá kritikou jeho chyb a jeho podílu na rozpadu SSSR, přičemž západní literatura ho vnímá spíše jako reformátora a hrdinu studené války. Pokud západní literatura zmiňuje některé ze zásadních nedostatků působení Gorbačova v sovětské politice, téměř vždy jsou tyto nedostatky omlouvány jeho kladnou rolí na mezinárodním poli, kdy je zejména vnímán jako strůjce ukončení studené války a závodu ve zbrojení. Je důležité si uvědomit, že vnímání Gorbačova a jeho reforem je ovlivněno historickým a politickým kontextem, v němž jsou jednotlivé texty ukotveny. Východní a západní literatura se tak liší i vlivem geopolitických a ideologických faktorů.

Jak již bylo zmíněno, Gorbačova nenávidělo mnoho jeho krajanů. Vinili ho z rozpadu Sovětského svazu a jeho oslabení jako supervelmoci. Území ruského národa, jenž vzešel ze sovětské minulosti, se zmenšilo, protože vzniklo 15 nových států. Ztráta hrdosti a moci nakonec vedla také k nástupu prezidenta Vladimira Putina, jenž se v posledním čtvrtstoletí snaží obnovit ruskou moc prostřednictvím autokracie a vojenské agresivity. Celkově tedy v zemi převládá pocit, že ji Gorbačov zaprodal Západu pro svůj vlastní prospěch.

D. Pobedash dochází v rámci své studie k výsledku, že téměř všichni, kteří spolupracovali s Gorbačovem, si uvědomovali, že určité reformy jsou v Sovětském svazu nezbytné a dávno nutné. Většina z nich přiznává, že se jim líbil, neboť byl mladý a perspektivní. Shodují se, že Andropov a Černěnko přichystali nástup Gorbačova k moci, a že byl v té době tou nejlepší volbou. Mezi největší Gorbačovovy odpůrce patřili členové KGB, zpravodajských služeb a armády. Jejich

¹³⁵ PEŠEK, Jiří. *Nové Dějiny Ruska ve 20. století jako inspirace i výzva* [online].

názory zazněly během prezidentské kampaně v roce 1996. Pro ně je politický realismus spojený s udržením a posílením národní moci, především vojenské síly. Považovali Gorbačovovo jednání za zradu národních zájmů a obviňovali ho z podpory Západu, zejména Spojených států.¹³⁶

Problémem literárních prací, a s tím i pohlížení na osobu Gorbačova, je ta skutečnost, že každá publikace vznikala v jisté době a v jisté zemi. Tím byla nevyhnutelně ovlivněna všeobecně přijímanými názory v dané zemi, politikou, a samozřejmě i autorem. Budeme-li např. číst životopis Stalina napsaný v Sovětském svazu či v Ruské federaci, pohled na osobu Stalina se bude významně lišit od jeho životopisu napsaného evropskými či americkými autory. Jestliže se pohled na tuto historickou postavu, v našem prostředí převážně považovanou za diktátora, který měl na svědomí miliony životů, v prvně jmenovaných publikacích bude tato skutečnost opomenuta a budou zde vyzdvihovány Stalinovy zásluhy. Dokladem je i převažující kladný vztah Rusů ke Stalinovi.

Paradoxně existuje velký rozdíl vnímání Gorbačova a Stalina ruskými autory, neboť Stalinovy záporné aspekty ruští autoři obrušují, ale u Gorbačova je tomu naopak. Tento přístup se odráží i v názorech současných ruských politiků, například Putin, jenž, jak je známo, považuje rozpad Sovětského svazu za největší geopolitickou katastrofu 20. století. Zatímco v Rusku panuje nostalgie po impériu a tendence k ospravedlňování Stalinových zločinů, v západních zemích je Sovětský svaz vnímán jako totalitní režim, který byl zodpovědný za miliony úmrtí a utrpení.

Je logické, že Putinův názor je sdílen miliony ruských obyvatel, a to nejen lidí, kteří prožili dobu vládnutí Gorbačova, ale i mladých lidí, ovlivněných svými rodiči i propagandou. Sovětský svaz vybudoval pro své občany obraz neporazitelné, dokonalé říše, vítěze Velké vlastenecké války, a Gorbačov je označován za viníka jejího rozpadu. Demokracii ani svobodu ruští občané nepovažují za zásadní hodnoty, důležitějšími pro ně jsou jistoty, domnělé bezpečí a komfort, ve stínu velikosti Sovětského svazu, o jehož hrdinné dějinné úloze jsou skálopevně přesvědčeni. Následný návrat k autoritářskému režimu pod vedením Putina ukázal, že pro mnohé Rusy je cesta k demokracii dlouhá a trnitá. Putinova propaganda, jež vykresluje Gorbačova jako slabého a neschopného vůdce, zrádce Sovětského svazu, dále posiluje záporné vnímání Gorbačova v Rusku.

Vnímání Gorbačova je rovněž velmi ovlivněno geopolitickými zájmy dané země. Západní autoři vyzdvihují rozpad Sovětského svazu, jakkoli byl Gorbačovem nezamýšlený, jako jeho

¹³⁶ POBEDASH, Dmitry. *The personal and the political: Mikhail Gorbachev through the eyes of his contemporaries*. [online].

největší zásluhu. Zdůrazňují ukončení studené války a masivní jaderné odzbrojení mezi Ruskem a Spojenými státy, ke kterému došlo díky Gorbačovovi. Tyto aspekty nejsou v Rusku téměř vůbec uznávány a zůstávají zcela nedoceny. Lze říci, že se jedná o jeden z hlavních důvodů, proč je Gorbačov vnímán tak rozdílně v Rusku a ve zbývajícím světě. Důrazem na to, co lze nazvat jako Gorbačovovy zásluhy, západní autoři opomíjí jeho zjevné neúspěchy na domácí scéně.

Proces radikálnějších reforem byl jediným způsobem, jak pokojně změnit komunistický systém v zemi, kde byly komunistické instituce a normy hluboce zakořeněny. Reformy mohly vést buď k hlubší změně systému (ne nutně k demokracii, ale k jinému typu vlády), nebo k přechodné liberalizaci před návratem k přísnějším komunistickým pravidlům.¹³⁷ Gorbačovovy reformy, ač plošně zaváděné, měly naopak značně odlišný dopad na obyvatele v různých regionech Sovětského svazu. Zatímco v západní literatuře se často opomíjí brutální potlačení protestů v Tbilisi, Vilniusu a dalších městech, v Rusku převažuje vnímání Gorbačovovy éry jako období nedostatku zboží a rozpadu impéria. Symbolickým příkladem tohoto rozporu je oslava Gorbačovových 80. narozenin v Londýně. Luxusní večírek s nespočtem západních celebrit vyvolal u běžných Rusů, kteří čelili, a stále čelí, ekonomickým těžkostem a ztrátě identity, pocity hořkosti a nepochopení.

Dva největší Gorbačovovy neúspěchy, ekonomická reforma a řešení národnostní otázky, pramenily z komplexních a hluboce zakořeněných problémů v sovětské společnosti. Jak argumentoval Archie Brown, tyto problémy mohly být neřešitelné a představa, že by je mohl vyřešit nový vůdce, byla naivní. Gorbačov čelil silnému tlaku z různých stran, od konzervativních komunistů, kteří se obávali reformy, až po nacionalistické skupiny, které požadovaly větší autonomii. Protichůdné požadavky a brzdné faktory vedly k neefektivním reformám a rostoucí frustraci mezi obyvatelstvem. Nakonec tato frustrace vyvrcholila srpnovým pučem v roce 1991, který Gorbačovovu moc oslabil a urychlil rozpad Sovětského svazu.¹³⁸

I když v mezinárodních vztazích došlo ke zlepšení, zejména ve vztahu se Spojenými státy a Velkou Británií, situace v rámci země byla zoufalá. Události, které následovaly, byly dramatické. V prosinci 1991 Gorbačov ztratil moc a Sovětský svaz se rozpadl. Dle Zubova „*cesta k blahobytnějšímu životu byla na dlouhá léta ztracena*“. ¹³⁹ Dále Zubov argumentuje, že

¹³⁷ BROWN, Archie. *The Gorbachev Factor*, s. 317.

¹³⁸ Tamtéž, s. 130.

¹³⁹ ZUBOV, Andrey Borisovich. *The Russian Catastrophe and Chances to Overcome It*, s. 80.

Gorbačovova zásadní chyba spočívala v jeho mylném chápání komunistické ideologie v duchu Lenina, snažil se navázat na Leninovy zásady a prosazovat větší socialismus. Avšak návrat k Leninovým principům by znamenal novou vlnu rudého teroru a konfiskace majetku. Horší bylo jeho špatné chápání společenské reality Sovětského svazu, protože upřímně věřil, že lidé žijí v míru a bratrství a že zdánlivá sociální stabilita je přirozená a není výsledkem represivní kontroly ze strany KGB. Byl překvapen, když zjistil, že snížení úrovně kontroly vedlo k okamžitým etnickým konfliktům mezi různými skupinami – např. mezi Ázerbájdžánci a Armény.¹⁴⁰

Pro zajímavost je možné ke konci této kapitoly uvést, že v letech 1992-2008 vykonal M. S. Gorbačov 266 zahraničních návštěv a navštívil 50 zemí. Bylo mu uděleno více než 300 ocenění, diplomů, čestných listin a čestných vyznamenání. Od roku 1992 vydal Gorbačov několik desítek knih v 10 světových jazycích.¹⁴¹ Gorbačov byl zvolen mužem roku časopisem Time, později byl tímto časopisem jmenován dokonce mužem desetiletí.¹⁴² Za hranicemi své vlastní země se tak těšil neustálé přízni, ale doma ztrácel „*body i kredit*“.¹⁴³

Autoři publikace Dějiny Ruska si závěrem kladou otázku, co způsobilo neúspěch Gorbačova. Popisují, jakým způsobem by k této přistupovali ekonomové, historici, sociologové nebo experti na národnostní otázku. Dochází k závěru, že vezmeme-li všechny odpovědi těchto odborníků a dosadíme je do matematického vzorce, nebude jej možné vyřešit, ať se již o její řešení pokusí vyřešit Gorbačov nebo kterýkoli jiný politik.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 79.

¹⁴¹ *Biography* [online]. Dostupné z: <https://www.gorby.ru/en/gorbachev/biography/>.

¹⁴² Gorbachev Is Selected as Time's Man of the Decade. Dostupné z: <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1989-12-24-mn-2155-story.html>.

¹⁴³ BATURIN a kol.: *Jelcinova epocha: Od Gorbačeva k Putinovi: Obrazy z moderních dějiny Ruska*, s. 70.

¹⁴⁴ ŠVANKMAJER, Milan, Václav VEBER, Zdeněk SLÁDEK a Vladislav MOULIS. *Dějiny Ruska*, s. 474.

6 Závěr

Tato práce zkoumala působení Gorbačova na poli sovětské, ruské i mezinárodní politiky a toto východisko využít k nalezení odpovědi na otázku, jak je možné, že je tato osoba vnímána tak rozporuplně. Práce se snažila zdůraznit, že ačkoliv je Gorbačov na Západě často oslavován jako reformátor a strůjce konce studené války, jeho role v historii východní Evropy je mnohem komplexnější a kontroverznější. Kritické hodnocení jeho odkazu by mělo zahrnovat i negativní dopady jeho reform, které vedly k oslabení centrální moci v Sovětském svazu a následně i k rozpadu SSSR a pádu komunistických režimů v socialistických státech východní Evropy.

Gorbačovovy reformy měly dalekosáhlé a nezamýšlené důsledky. Zatímco na Západě byly vnímány jako pozitivní a vedly k uvolnění napětí mezi Východem a Západem, v Sovětském svazu a východní Evropě vyvolaly rostoucí nespokojenost a chaos. Oslabení centrální moci vedlo k nárůstu nacionalistických a separatistických tendencí v sovětských republikách a v socialistických státech východní Evropy. Tyto tendence nakonec vyústily v rozpad SSSR a pádu komunistických režimů.

Důvodem, proč je Gorbačov na Západě vnímán pozitivně, je jeho angažovanost v ukončení studené války, závodů ve zbrojení a vůbec celkový modernější přístup k navazování a formování vztahů s politickými protivníky v západních zemích. Po éře Brežněva a gerontokracie na jeho příchod do politiky Západ pohlížel jako na naději zlepšení vztahů a mezinárodní politické atmosféry. Západ však ignoroval Gorbačovovy chyby a tragické přehmaty, jichž se na scéně sovětské politiky dopustil. Naopak v SSSR a Rusku i postsovětských státech zanechal Gorbačov odlišný otisk. V těchto státech rezonovaly a stále rezonují důsledky jeho chybné politiky. Přehlížení těchto skutečností vyvrcholilo v udělení Nobelovy ceny člověku, jehož politika vedla k několika masakrům v republikách SSSR, způsobila zhroucení zemědělství a rozpad Sovětského svazu, v neposlední řadě též vedla k obratu mentality obyvatel SSSR, kteří ztratili víru v jeho reformy a začali vzpomínat na Brežněvovu dobu v dobrém, jako na zlatou dobu v dějinách SSSR.

Práce se pokouší přistupovat k literárním pramenům kriticky a s tímto kritériem byla literatura zvolena. Důležitými zdroji, z nichž práce vychází, byla díla renomovaných historiků, např. Křena, Peška nebo Tůmy. Práce též pro svou komplexnost využívá publikaci několika autorů – historiků „*Dějiny Ruska*“, rovněž i publikaci Taubmana pro zjištění faktických údajů o Gorbačovovi. Dalšími zdroji se staly publikace historika Browna. Vzhledem k tomu, že pro

dokreslení celého obrazu Gorbačova bylo nutné vycházet též z ruských zdrojů, byly použity např. Gorbačovovy paměti nebo ruské či ukrajinské internetové deníky.

Pro dokreslení odlišných perspektiv nahlížení na Gorbačova autorka rovněž vycházela z nekrologů, napsaných významnými západními i východními politiky v reakci na jeho smrt. Nekrology politiků je však třeba číst s vědomím, že se jedná o texty napsané diplomatickým jazykem.

Odpověděli jsme na badatelské otázky – Jaké faktory ovlivňují rozdílné interpretace Gorbačovova odkazu v různých zemích a společnostech? Jaké události a aspekty Gorbačovovy vlády přispěly k těmto rozdílným interpretacím? Jaká byla role Michaila Gorbačova při národnostních masakrech a zda tato role ovlivnila udělení Nobelovy ceny míru? Je současná ruská nenávisť vůči Gorbačovovi založena pouze na Putinově lítosti nad rozpadem Sovětského svazu, nebo existují i osobní důvody ruských občanů, související s negativními dopady Gorbačovových reforem na jejich životy? Je západní mediální a politický obraz Michaila Gorbačova objektivní, nebo slouží k zakrytí vlastních chyb a nedostatků Západu v 80. a 90. letech?

Písemné či internetové záznamy, ačkoliv jsou cenným zdrojem informací, nejsou objektivní a nestranné, ale odrážejí úhel pohledu autora a kontext jeho doby. Z tohoto důvodu byl při analýze historiografické literatury kladen důraz na kritické myšlení a byly zohledněny postoje autorů, jejich teoretické zázemí a volba metodologie. Tato práce se snažila pro co nejúplnější obraz zkoumat z různých úhlů pohledu.

Práce se snažila přispět k hlubšímu pochopení komplexní a kontroverzní osobnosti Michaila Gorbačova a jeho politického dědictví. Práce zdůrazňuje důležitost kritického myšlení a zohlednění různých perspektiv při analýze historických událostí a osobností. Došli jsme k výsledku, že Gorbačovovo dědictví je složité a kontroverzní. Jeho role v rozpadu SSSR a v transformaci Ruska bude předmětem diskuse ještě po mnoho let. Je však nepochybné, že se jednalo o historicky významnou osobnost, která výrazně ovlivnila vývoj světa v závěru 20. století – a stále ovlivňuje.

Seznam použité literatury

- BATURIN, a kol. *Jelcinova epocha: Od Gorbačeva k Putinovi: Obrazy z moderních dějiny Ruska*. Knižní klub, Praha, 2003. ISBN 80-242-1084-3.
- BROWN, Archie. *The Gorbachev Factor*. Oxford University Press, 1997. ISBN 0-19-288052-7.
- BROWN, Archie. *The human factor: Gorbachev, Reagan, and Thatcher, and the end of the Cold War*. Oxford University Press, 2020. ISBN 978-0-19-061489-8.
- GORBAČOV, Michail a Zdeněk MLYNÁŘ. *Reformátoři nebývají šťastni: dialog o "perestrojce", Pražském jaru a socialismu*. Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85865-98-X.
- GORBAČOV, Michail Sergejevič. *Vzpomínky a zamyšlení: můj život*. Praha: Ikar, 2014. ISBN 978-80-249-2359-8.
- JOHNSON, Paul. *Dějiny dvacátého století*. Praha: Rozmluvy, 1991. ISBN 80-853-3607-3.
- KISSINGER, Henry. *Uspořádání světa: státní zájmy, konflikty a mocenská rovnováha*. Prostor, 2021. ISBN 978-80-7260-482-1.
- KOČIAN, Jiří a Oldřich TŮMA. *Deset let soudobých dějin: jednání sekce Soudobé dějiny na VIII. sjezdu českých historiků*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001. ISBN 80-728-5007-5.
- KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. Vydání druhé. Praha: Argo, 2019. ISBN 978-80-257-2848-2.
- NÁLEVKA, Vladimír. *Světová politika ve 20. století*. Aleš Skřivan ml., 2000. ISBN 80-86493-16-4.
- PALAZCHENKO, Pavel. *My years with Gorbachev and Shevardnadze: the memoir of a Soviet interpreter*. Penn State Press, 2010. ISBN 978-0271035482.
- PLOKHY, Serhii. *Chernobyl: history of a tragedy*. London: Penguin Books, 2019. ISBN 978-0-141-98835-1.
- SYRUČEK, Milan. *Michail Gorbačov: uchránil Prahu od krveprolití?* Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-271-0355-3.
- ŠVANKMAJER, Milan, Václav VEBER, Zdeněk SLÁDEK a Vladislav MOULIS. *Dějiny Ruska*. 2. dopl. a opr. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996. ISBN 80-7106-216-2.
- SAVRANSKAYA, Svetlana, Thomas BLANTON a Vladislav ZUBOK. *The peaceful end of the Cold War in Europe, 1989*. Central European University Press, 2010. ISBN 978-963-9776-77-7.
- TAUBMAN, William. *Gorbačov. Život a doba*. Academia, 2022. ISBN 978-80-200-3343-7.

THE INSTITUTE OF NATIONAL REMEMBRANCE, BĘBNOWSKI, Damian a Filip MUSIAŁ, ed. *The Katyń Massacre. Current Research*. The Janusz Kurtyka Foundation, 2020. ISBN 978-83-8098-911-5.

ZUBOK, Vladislav M. *A failed empire: the Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*. The University of North Carolina Press, 2007. ISBN 978-0-8078-3098-7.

ZUBOV, Andrej. *Dějiny Ruska 20. století - díl II*. Argo, 2015. ISBN 978-80-257-0964-1.

ZUBOV, Andrey Borisovich. *The Russian Catastrophe and Chances to Overcome It*. 2023. ISBN 978-80-280-0384-5.

Internetové zdroje

AMMAN, Ronald. *Soviet Politics in the Gorbachev Era: The End of Hesitant Modernization* [online]. British Journal of Political Science, 1990, 20(3), 289–310 [cit. 2024-03-15].

BERGER, Marilyn. Mikhail S. Gorbachev, Reformist Soviet Leader, Is Dead at 91. In: *The New York Times* [online]. 2022 [cit. 2024-06-10]. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/2022/08/30/world/europe/mikhail-gorbachev-dead.html?searchResultPosition=6>

BERNÁTH, Michal. Gorbačov měl v roce 1987 na papíře omluvu za okupaci, KSČ ho ale přemluvila, aby se držel původní linie. In: *Lidové noviny* [online]. 2019 [cit. 2024-06-15]. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/domov/kdyby-se-gorbacov-omluvil-za-invazi-jiz-v-roce-1987-mohl-rezim-padnout-driv-mini-historik-tuma.A191114_161801_in_domov_mber

BIDEN, Joe. Statement of President Biden On the Passing of President Mikhail Gorbachev. In: *The White House* [online]. 2022 [cit. 2024-05-22]. Dostupné z: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/08/30/statement-of-president-biden-on-the-passing-of-president-mikhail-gorbachev/>

ČERNOCHOVÁ, Jana. *Michail Gorbačov - symbol konce studené války* [online]. 2022 [cit. 2024-04-12]. Dostupné z: https://twitter.com/jana_cernochova/status/1564724076572180481?s=61&t=iS318BwNPH56eEwG0gY2tA

DEMCHENKO, Oleksandr. Smert Gorbachova padinnya imperii. In: *Levy Bereg* [online]. 2022 [cit. 2024-04-12]. Dostupné z: https://lb.ua/world/2022/08/31/527955_smert_gorbachova_padinnya_imperii.html

GONCHARUK, Dmitry. Politiki o smerti gorbacheva istoricheskaia lichnost slozhnaia i protivorechivaia figura. In: *Rossijskaja gazeta* [online]. 2022 [cit. 2024-05-01]. Dostupné z: <https://rg.ru/2022/08/31/politiki-o-smerti-gorbacheva-istoricheskaia-lichnost-slozhnaia-i-protivorechivaia-figura.html>

GRIESHABER, Kirsten a Patrick QUINN. Gorbachev mourned as a rare world leader, but some remain bitter over his legacy. In: *Los Angeles Times* [online]. 2022 [cit. 2024-04-18]. Dostupné z: <https://www.latimes.com/world-nation/story/2022-08-31/gorbachev-mourned-rare-world-leader-some-still-bitter>

JOHNSON, Boris. *I'm saddened to hear...* [online]. 2022 [cit. 2024-01-03]. Dostupné z: <https://twitter.com/borisjohnson/status/1564727984719814662?s=61&t=IK2kJUP0u2KDmxxZHIhF3A>

KELLER, Bill. EVOLUTION IN EUROPE: Gorbachev's Prize; Soviet Leader Is Regarded as a Hero Everywhere but in His Own Country. In: *The New York Times* [online]. 1990 [cit. 2024-04-04]. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/1990/10/16/world/evolution-europe-gorbachev-s-prize-soviet-leader-regarded-hero-everywhere-but.html>

KOSACHEV, Konstantin. Kosachev uhod mihaila gorbacheva tragediia dlia strany. In: *Rossijskaja gazeta* [online]. 2022 [cit. 2024-05-01]. Dostupné z: <https://rg.ru/2022/08/31/kosachev-uhod-mihaila-gorbacheva-tragediia-dlia-strany.html>

LANDSBERGIS, Gabrielius. *Lithuanians will not glorify Gorbachev* [online]. 2022 [cit. 2024-01-03]. Dostupné z: https://twitter.com/glandsbergis/status/1564903295864430593?s=61&t=2DTBeDdDBI_IQtmWtN_Ipg

LIPAVSKÝ, Jan. *Zemřel Michail Gorbačov* [online]. 2022 [cit. 2024-04-12]. Dostupné z: <https://twitter.com/janlipavsky/status/1564723053837389824?s=61&t=jeXYVonDIuxy-VXk6QKPOQ>

PEŠEK, Jiří. *Nové Dějiny Ruska ve 20. století jako inspirace i výzva* [online]. Historický ústav AV ČR, 2016, 114(3) [cit. 2024-04-12]. Dostupné z: https://www.hiu.cas.cz/user_uploads/vydavatelska_cinnost/periodika/cesky_casopis_historicky/ch_3_2016_fin.pdf

POBEDASH, Dmitry. *The personal and the political: Mikhail Gorbachev through the eyes of his contemporaries*. [online]. 2016, 4(1) [cit. 2024-04-25]. Dostupné z: <https://doi.org/10.15826/qr.2016.1.144>

REMNIC, David. Mikhail Gorbachev's Enduring Example. In: *The New Yorker* [online]. 2022 [cit. 2024-04-15]. Dostupné z: <https://www.newyorker.com/magazine/2022/09/12/mikhail-gorbachevs-enduring-example>

REPLEWICZ, Maciej. Prof. Dudek o Gorbaczowie: pozwolił Polsce na ucieczkę z rosyjskiej strefy wpływów. In: *Polska Agencja Prasowa* [online]. 2022 [cit. 2024-06-15]. Dostupné z: <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1412203%2Cprof-dudek-o-gorbaczowie-pozwolil-polsce-na-ucieczke-z-rosyjskiej-strefy>

SAVRANSKAYA, Svetlana a Tom BLANTON. The Gorbachev File. In: *National Security Archive - The George Washington University* [online]. 2016 [cit. 2024-03-15]. Dostupné z: <https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/2016-03-02/gorbachev-file>

SCHOLZ, Olaf. Pressestatement von Bundeskanzler Scholz zum Tod von Michail Gorbatschow am 31. August 2022 in Meseberg. In: *Die Bundesregierung* [online]. 2022 [cit. 2024-03-30]. Dostupné z: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/suche/pressestatement-von-bundeskanzler-scholz-zum-tod-von-michail-gorbatschow-am-31-august-2022-in-meseberg-2080666>

STEELE, Jonathan. Mikhail Gorbachev obituary. In: *The Guardian* [online]. 2022 [cit. 2024-03-29]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/world/2022/aug/30/mikhail-gorbachev-obituary>

VON DER LEYEN, Ursula. *Mikhail Gorbachev* [online]. 2022 [cit. 2024-01-03]. Dostupné z: <https://twitter.com/vonderleyen/status/1564726250358317061?s=61&t=UK4rCSV4i5Qqxio2qLMgfA>

Biography. In: *Gorbachev Foundation* [online]. [cit. 2023-12-05]. Dostupné z: <https://www.gorby.ru/en/gorbachev/biography/>

Gorbachev Is Selected as Time's Man of the Decade. In: *Los Angeles Times* [online]. 1989 [cit. 2024-03-25]. Dostupné z: <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1989-12-24-mn-2155-story.html>

The Nobel Peace Prize 1994. In: *Peace Prize* [online]. 2024 [cit. 2024-06-15]. Dostupné z: <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1994/summary/>

Why Gorbachev will not be remembered fondly in Lithuania. In: *Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija* [online]. 2022 [cit. 2024-04-30]. Dostupné z: <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/1770099/why-gorbachev-will-not-be-remembered-fondly-in-lithuania>

Použité zkratky

INF – Smlouva o likvidaci raket středního a krátkého doletu (Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty)

KGB - Komitet gosudarstvennoj bezopasnosti, sovětská státní bezpečnost

KSSS - Komunistická strana Sovětského svazu

NDR – Německá demokratická republika

NEP – Nová ekonomická politika komunistického Ruska v letech 1921-1928, zaměřená na zemědělství, průmysl a celkovou organizaci hospodářství

NKVD - Narodnyj komissariat vnutrennych děl, bývalý lidový komisariát vnitra

SRN – Spolková republika Německo